

Det engelske Kabinet og den dansk-tyske Strid 1863—64.

AF

ERIK MØLLER

Politisk Baggrund og Dramaets Personer.

Fra første Færd havde den engelske Regering beskæftiget sig levende med den dansk-tyske Strid, der kom til et aabent Udbrud i 1848, og blussede op paany efter 1855¹. Det skyldtes

¹ Materialet, paa hvilket Afhandlingen er bygget, er indsamlet gennem Undersøgelser i engelske og franske Arkiver i Aarene 1950—52. Kilderne er i dette Tilfælde væsentlig engelske Politikeres og Diplomaters store halvofficielle Brevsamlinger, hvis Indhold har muliggjort en mere detaljeret Fremstilling af Kabinettets Holdning til den dansk-tyske Konflikt fra August 1863 til Juli 1864. Det drejer sig væsentligt om følgende: *The Cowley Papers*. Nu i Public Record Office — Foreign Office 519 (smlgn: *The Paris Embassy during the Second Empire . . .* Edited by F. A. Wellesley (1929)). — *The Gladstone Papers*. Nu i British Museum — Index 44835 flg. B (smlgn. Morley: *The Life of W. E. Gladstone* (1903) og Guedalla: *The Queen and Mr. Gladstone 1845—79* (1933)). — *The Granville Papers* i P.R.O. Gifts and Deposits 29. (Smlgn. Fitzmaurice: *Life of Earl Granville* (1905)). — *The Palmerston Papers*, findes stadig paa hans Hustrus Herresæde: *Broadlands*. (Smlgn. Ashley: *Life of Viscount Palmerston* (1879); *The Palmerston Papers, Gladstone and Palmerston being the Correspondence of Lord Palmerston with Mr. Gladstone*. Edit. by Ph. Guedalla (1928). H. C. F. Bell: *Lord Palmerston* (1936). — *The Russell Papers*. P.R.O. G. & D. 22. (Smlgn. Walpole: *Life of Lord John Russell* (1889); *The Later Correspondence of Lord John Russell 1840—78*. Edit. by G. P. Gooch (1925)). — *The Royal Archives*. Windsor Castle. (Smlgn. *The Letters of Queen Victoria*. Second Series 1862—78. Edit. by G. E. Buckle (1926—28)). — Den officielle Korrespondance mellem London og Paris P.R.O. — F.O. 27

ikke nogen afgørende og umiddelbar politisk Interesse for Sagen. Lord Palmerston havde ganske vist engang i 1849 udviklet for Underhuset, »at det er vor Pligt ikke at staa som passive Tilskuere ved Begivenheder, som gennem deres umiddelbare Følger angaar andre Lande, men hvis fjærnere og sikre Følger maa falde tilbage paa os selv med fordærlige Virkninger«¹. Og Hendes Majestæts Regering havde tre Aar senere medunderskrevet en Traktat, der fastslog, »at Opretholdelsen af det danske Monarkis Integritet, der indgaar i den europæiske Ligevægts almindelige Interesser, har høj Betydning for Bevarelse af Freden«²; men man opfattede paa engelsk Side aldrig denne Forpligtelse som en Garanti, og Udviklingen skulde give »The Times« fuldkommen Ret, naar Bladet (1. Januar 1864) skrev: »Det betyder slet ikke noget for os, om Slesvig og Holsten forbliver forenede med det danske Monarki eller danner en anden af de Smaastater, der udgør [det tyske] Forbund. I intet Tilfælde vil deres Forhold til dette Land [Stor-Britannien] blive ændret, hverken politisk eller kommercielt«.

Aarsagen til London-Regeringens Optagethed af det danske Spørgsmaal var følgelig mere middelbar. »Vi er altid interesserede i at hindre ethvert Brud paa Verdensfreden«, noterer Greville (4. Januar 1857)³. I den Henseende havde Canning sagt det samme som Lord Palmerston. Selv den mindste Forstyrrelse her virkede uheldigt tilbage paa den mellemfolkelige Vareom-

France er ogsaa benyttet ligesom den mellem London og København: 22 Denmark. — Hvor Breve og Aktstykker allerede er publicerede, refereres deres Indhold kun ganske kort i Fremstillingen. — Dr. F. Cierpinski har i sin Afhandling i »Zeitschrift der Gesellschaft für Schlschw.-Holst. Geschichte« 1915 med ikke ringe Dygtighed benyttet det dengang foreliggende Materiale ogsaa til Skildring af den indre-engelske Udvikling; de tyske Iagttagere, hvis Depecher og Rapporter han i denne Sammenhæng navnlig bygger paa, var ikke daarligt underrettede, men ser selvsagt kun Forholdene ude fra. C. Voelkle: Die Haltung Englands in der deutsch-dänischen Frage Herbst 1863—Juli 1864 synes ikke at findes paa vore offentlige Biblioteker.

¹ Lorne: Viscount Palmerston (1906), 122.

² Indledningen til London-Traktaten af 8. Maj 1852.

³ Greville: Memoirs VII (Udg. 1938), 254 f.

sætning og dermed paa den Eksportindustri, der var Rygraden i britisk Erhvervsliv¹; derfor maatte England være »Fredens Bolværk«². Men man maa samtidig ikke underkende, at stærke humanitære og, hvad vi kalder, ideologiske Strømninger ligeledes gjorde sig gældende her. Den offentlige Mening i De Forenede Kongeriger gik ikke alene kraftigt mod Landets Deltagelse i Krig, men mod Krig i det hele taget. Det engelske Udenrigsministerium maatte af disse samvarende Grunde stadig rette sine Bestræbelser paa at stifte Fred, og dets Ledere var alle Vegne til rede med Raad og Formaninger. Det blev imidlertid en farlig Fremfærd, fordi man let, ved at ville afværge Sammenstød, kommer med i dem, og fordi »den sletteste Politik af alle er at vælge en stræng og diktatorisk Linje uden at være forberedt paa at opretholde den med tilstrækkelig Kraft«³. Det var, hvad den hjemlige Opposition og fremmede Kritikere stadig stærkere bebrejdede den engelske Liberalisme mod Slutningen af det 19. Aarhundredes anden Menneskealder. Men Indtrykket fortættede sig først efterhaanden; Krim-Krigen havde alligevel vist, at Engelskmændene vedvarende i givet Fald, kunde sætte Handling bag Ordene.

Alle disse sammenstødende Faktorer fremkaldte altsaa den engelske Regerings rastløse Arbejde med Løsningen af »det slesvig-holstenske Spørgsmaal«. Der var ogsaa Stemning for Danmark i den engelske Offentlighed. Den preussiske Gesandt, Albrecht v. Bernstorff, skriver i en af sine Depecher, at hvor et Folk modigt kæmper for sin Ret, vil det altid kunne regne med Sympati i England⁴. Det gjaldt ved denne Tid ogsaa Danskerne. Men velvillige Iagttagere advarede for Resten imod at vente for meget af denne Popularitet⁵.

¹ Dette Forhold er rigtigt paaaget af Albert Olsen, Hist. Tidsskr. 11. R. II (1947—49), 231 ff.

² Gathorne Hardy i Underhuset 7. Juli 1864, Hansard: Parliamentary Debates, 176 III, Sp. 1022.

³ Udtalelse af Lord Granville til Greville (Memoirs VII, 304).

⁴ Die auswärtige Politik Preussens 1858—71, I (1933), 641.

⁵ Udtalelse af den russiske Gesandt i London, Baron Brunnow til Torben Bille, se Depeche 16. April 1861 (RA.).

Siden Danmark pacificerede Slesvig og Ostrig-Preussen Holsten efter Rejsningen 1848—50, havde Udviklingsgangen, stort set, været følgende: De tyske Magter havde gjort bestemte Indrømmelser og stillet forskellige Fordringer angaaende Ordningen af det danske Monarkis Forhold. Man mente, at de var sket Fyldest med Gennemførelsen af Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855; i hvert Fald blev der dengang ingen Indsigelser fremsat imod den. Hvordan *dette* Statssystem derefter senere kunde opfattes som Brud paa tidligere Tilsagn overgaar almindelig Forstand. Men Holstenerne havde fundet Fejl derved; i Wien og Berlin saa man dem nu ogsaa og forlangte dem rettede, og de andre Stormagter raadede for Fredens Skyld Danmark til at give efter. Det skete navnlig med Kundgørelsen af 6. November 1858, der satte Fællesforfatningen ud af Kraft for Holstens og Lauenburgs Vedkommende, og den daværende engelske Udenrigsminister erklærede, at den danske Regering hermed havde handlet »i den højeste Forsonligheds Aand«¹. Det hindrede imidlertid ikke en senere engelsk Udenrigsminister i at gentage Opfordringerne til Eftergiven, saa snart de tyske Magter rejste nye Krav. Fra Downing Street manedes til Maadehold i Wien og Berlin og Indrømmelser i København. Om *det* »Maadehold«, London-Regeringen ønskede, blev der aldrig Tale. Altsaa støttede den, praktisk taget, Tysklands Fordringer overfor Danmark, hvor Henstillingerne om »Indrømmelser« Gang paa Gang blev fulgt. Det var slet ikke Meningen, men saadan faldt det ud.

Egentlig er det forbavsende, for nogen dybere Tilbøjelighed nærrede hverken det officielle England eller engelske Offentlighed for de tyske Magter. Man talte nok om dem som »Allierede« fra Napoleons-Krigenes Tid og saa dem vedblivende som en heldig Modvægt mod Frankrig. Men man foragtede tysk Politik, navnlig Det Tyske Forbund, og »The Times« gav med Mellemrum den offentlige Mening Ord i meget saarende Artikler. Det Spil, der blev drevet overfor Danmark, gennemskuedes nok, navnlig af Gesandterne i København, først og fremmest af Sir Andrew Buchanan, men ogsaa Henry Elliot saa efter et Aars Ophold i

¹ Malmesbury til Bloomfield (i Wien) 29. Dec. 1858 (Foreign Office 97).

den danske Hovedstad klart, hvorledes »enhver Indrømmelse blev modt med et nyt Forlangende»¹, og Augustus Paget sagde i 1861 rent ud, at den preussiske Regering handler troløst². Alligevel malede Svikmøllen videre, ogsaa — som det vil vise sig — ind i den Periode, der her skal nærmere behandles.

Den Regering, som kom til at bestemme Stor-Britanniens Holdning i de krisesvangre Maaneder efter Frederik VII' Død, var dannet i Juli 1859 gennem en Sammenslutning af forskellige mere eller mindre liberalt indstillede Grupper: Aristokratiske Whigger, Robert Peels tidligere Tilhængere (*Peelites*) og mere venstreorienterede »Radikale»; der laa altsaa dybtgaaende Meningsforskelle gemt under Ministeriets tilsyneladende sikre Fler-talsflade, og de gjorde sig hurtigt gældende. Der var ogsaa skarptprægede personlige Modsætninger.

Lord Palmerston havde været den givne Premierminister. Han havde indehaft Pladsen fra 1855 til 1858 og stod endnu med Glansen af Sejren i Krim-Krigen over sig. Han havde tidligere som Udenrigsminister fastlagt et Diplomati, der frydede det Borgerskab, som Reformen 1832 havde givet Valgret. Hans Statsmandsskik var »at gøre det der maa forekomme bedst i hvert enkelt Tilfælde, som det falder for»³; han kunde følgelig støtte det nye Italien Syd for Alperne og Habsburger-Riget Nord for samme Bjærgkæde. Han hævdede ogsaa i fremskreden Alder »Retten til at have og fremsætte Meninger om [alle] Sager, der berører [Englands] Interesser», og til i saadanne Sager »at give alle de Raad, der kan anses for nyttige, og bringe enhver Ordning i Forslag, som formentlig kan bidrage til det almene Vel»⁴. Efterhaanden — han var allerede dengang et Stykke hinders Støvets Aar — havde hans Samtidige dog Indtryk af, at han egentlig var tilfreds, naar han blot fik sagt sin Mening og

¹ Elliots Depeche 28. Januar 1859 (F.O. 22).

² in bad faith, Paget til Russell 11. Okt. 1861 (Russell Papers 51).

³ Udtalelse til Lord Clarendon 1856 cit. Bell: Lord Palmerston II 161.

⁴ Cit. Lorne: 195—96.

givet sit Besyv med. Folk syntes, at han ældedes, skønt han stadig var fysisk rask og rørig.

Hans egentlige Medbejler ved Regeringsdannelsen havde været Lord John Russell, men det Navn, han havde vundet i Liberalismens egentlige Fremgangstid, var blegnet i det sidste Tiaar. Da han veg Førstepladsen i 1859, forbeholdt han sig til Gengæld Udenrigsministeriet, hvor han fortsatte Indblandingspolitikens bedste Traditioner. Han saa det som sit skæbnebestemte Kald at bøde paa alle Samtidens politiske Skader i tre Verdensdele. Hans Impulsivitet, hans hastigt skiftende Synsmaader, hans ringe ydrepolitiske Erfaring, hans manglende Viden om Udlandets Forhold og hans maadelige Færdighed i Fransk lagde imidlertid alvorlige Hindringer i Vejen for denne velsignelsesrige Virksomhed; Lord Derby karakteriserede den under Trontaledebatten 1864 med to betegnende Ord: »pillfigerere og fumle«¹. Spørgsmaalet om Hertugdømmerne forstod han aldrig; under en Overhusdebat i April 1864 paastod han i en snæver Vending, at Tilsagnene fra 1851—52 og London-Traktaten hørte sammen². Med alt dette mente han imidlertid, efter Lord Clarendons Sigende³, at han var den bedste Statssekretær, England nogensinde havde haft — men mærkeligt nok kom disse »to rædsomme gamle Mænd«, som Dronning Victoria engang kaldte dem⁴, ret godt ud af det med hinanden i den givne Situation. Ingen af dem begreb iøvrigt den nye, bredt-borgerlige Liberalisme, der rykkede ind i Regeringen med Mænd som Gladstone og Milner Gibson. Kabinettet var spaltet og derfor mindre handledygtigt.

Men hertil kom noget andet. Allerede 21. Oktober 1859 erfarer Greville, at »hverken Pam [Palmerston] eller John [Russell] er videre yndede af Dronningen, [og] de kan ikke faa alt paa deres egen Maade i udenrigske Spørgsmaal, da Resten af

¹ Meddle and muddle (Hansard 173 III, Sp. 28).

² were one arrangement — ib. 174 III, Sp. 776.

³ Clarendon til Cowley 29. Juni 1864 (Cowley Papers 179).

⁴ Letters of Queen Victoria 2. Series I, 168.

Kabinettet er meget paapasseligt og Dronningen ikke mindre¹. Dengang havde Dronning Victoria endnu Prins Albert ved sin Side, og de havde ved denne Lejlighed faaet placeret en Lyttepost paa Regeringsbænken i Lord Granvilles Skikkelse. Han var en ikke alt for begavet Adelsmand, en vindende Selskabsherre og ganske behændig Parlamentariker i Overhuset, der en kort Tid havde været Udenrigsminister, og som saa sin Fremtid i at koble sin Karrièrevogn til Hoffet. Han holdt Kronens Bærer og hendes Ægtefælle nøje underrettet om, hvad der skete indenfor Kabinettets lukkede Døre.

Samtidig havde Hoffet en Tillidsmand af en ganske anden Stilling og Støbning: Lord Clarendon. Han var ikke kommet med i Regeringen 1859, fordi han alene vilde overtage Udenrigsministeriet, og det havde Russell lagt Haand paa. Dronningen og Prins Albert havde i 1851 været mod, at *han* fik denne Post, fordi de mente, at det vilde blive den lige afgaaede Lord Palmerston paa en ny Maade². Men her tog de afgjort fejl. Han og Palmerston var ganske vist Standsfæller og, saadan set, vel ogsaa politiske Meningsfæller, men Clarendons Holdning var helt igennem ganske anderledes forstandsbestemt, nøgtern og forsigtig; han var ikke uvidende om, at Palmerstons Ønsker »altid var Fædre til hans Tanker«³, og han tilstræbte fra 1853—58, da han havde Ansvaret for Udenrigsministeriet, at gennemføre en Optræden, der nærmest laa paa Linje med Lord Salisburys tilbageholdende Isolationspolitik en Menneskealder senere. Som uafhængig Tilskuer kritiserede han i Aarene efter 1859 Lord Russells mellemstatslige Nævenyttighed skarpt, og det var Synsmaader, som stemmede godt med Dronning Victorias i Tiden før og efter hendes Ægtefælles Død.

Hvad Kabinettet imidlertid skinsygt overvaagede var, først og fremmest, de »gamle Mænds« italienske Politik. Hvorvidt de andre Ministre før Efteraaret 1863 kom til at beskæftige sig

¹ Greville: *Memoirs* VII, 441 f.

² H. Maxwell: *The Life and Letters of the fourth Earl of Clarendon* I (1913), 341. Smlg. Fulford: *The Prince Consort* (1949), 137.

³ Maxwell I, 223.

med deres danske er derimod et andet Spørgsmaal. Lord Robert Cecil udtalte engang i Parlamentet, at der indtraadte en fuldstændig Forandring i Regeringens Holdning overfor Danmark fra det Ojeblik, Milner Gibson »og de, der er enige med ham, begyndte deres Studier over det danske Spørgsmaal«. Sagen er her sat paa Spidsen, men det siges med tydeligt Sigte paa ovennævnte Tidsrum¹. Den Linje, der skulde følges, blev foreløbig stukket ud af Udenrigsministeren i en vis Kontakt med Førsteministeren, men før Efteraaret 1863 spiller Sagen ikke nogen større Rolle i den Brevveksling mellem Palmerston og Russell, som findes i deres efterladte Papirer. Derimod fulgte Dronningen og Prinsgemalen nøje Udviklingen i det danske Spørgsmaal og gjorde stadig Bemærkninger til Russells og Gesandternes Depescher. Det var en af Prins Alberts Hjærtesager, og hans og hans Ægtefælles Opfattelse var rent tysk; Udenrigsministeren tog imidlertid ikke meget Hensyn til den. Alligevel fortsatte Dronning Victoria paa samme Maade efter Mandens Død (14. Dec. 1861) trofast støttet af sin Privatsekretær General Charles Grey, der søgte helt at handle i den hedengangnes Aand. Hun saa det som en hellig Pligt². Selvsagt forstod Dronningen ikke Spørgsmaalet³, havde alene tilegnet sig visse Fundamentalfraser om London-Traktatens Uretfærdighed og Danskernes Brud paa Løfterne fra 1851—52. Hun mente imidlertid, at hun kunde

¹ Hansard 176 III, Sp. 843. — I Anledning af, at Oppositionen formentlig ogsaa vilde benytte det danske Spørgsmaal under et Stormløb mod Regeringen, skrev Palmerston 24. Dec. 1862 til Russell, at det vilde være heldigt, om Udenrigsministeriet udarbejdede et Memorandum, der viste, hvordan England var blevet blandet ind i Sagen, og hvad Linje Regeringen havde fulgt (Russell Papers 14). Et lignende Brev af samme Dag er skrevet til Cornwall Lewis (Broadlands Papers). Det omtalte Memorandum skulde aabenbart være til Brug for Ministrene. Hvorvidt det blev udarbejdet er ikke klart. — Dette er den eneste Antydning af Kabinetsbehandling, jeg har fundet, inden 1863.

² Gladstone til Mrs. Gladstone 7. Okt. 1863 (Morley: Life of Gladstone II, 102).

³ Brev til Russell 24. Nov. 1863 viser ganske eventyrlige Forestillinger om Begivenhederne 1848—50 (Letters 2 I, 121).

tale »med mere gennemført Upartiskhed end nogen anden«¹, men udbryder alligevel i de samme Maaneder: »Mit Hjærte er desuden saa tysk, at det at tænke paa Fare dér — og at se dette mit eget, kære Land vildledt og bedraget er for frygteligt«². Hun vil endnu i Maj 1864 »sætte sin Ære i Pant paa« at Kongen af Preussen ikke vil tage noget af Hertugdømmerne for sig selv³. Og dog havde Paget, Gesandten i København, ganske sikkert Ret, naar han efter Besøg paa Windsor, ved samme Tid refererer Udtalelser af Dronning Victoria saaledes: »Hun lagde ganske vist ikke Skjul paa, at hendes Sympatier er med Tyskerne, men hun tilføjede, at som Suveræn vilde hun aldrig sætte sig mod, hvad der fremmede Stor-Britanniens Ære og Interesser«⁴. Den alvorlige Modstand mod Palmerstons og Russells Politik skulde komme fra Kabinetskollegerne.

Foreløbig havde de dog haft Ledelsen. *De* var egentlig ikke uvenligt stemte mod Danmark. Russell vilde naturligvis ogsaa løse Stridsspørgsmaalet med Tyskland og mente straks, at der dog maatte være en tredje Udvej; det vilde bedrøve *ham* at hugge Knuden over med Sværdet⁵. Selvsagt trættedes *han* efterhaanden, da den tungnemme Regering i København ikke kunde følge med i hans Løsningsforslag, som det ene Aar (1861) regnede med Holstens Udskillelse, saa Hertugdømmet kun stod i Personalunion med Resten af Monarkiet, og det næste fandt Frelsen i en Helstatsforfatning, hvor Lauenburg stilledes paa fuldkommen lige Fod med Kongeriget. En Del af Uviljen mod Danskerne skyldtes sikkert ogsaa det aristokratiske Hovmod, der havde gjort Englænderne uglese på Fastlandet⁶.

¹ Brev til Datteren, Kronprinsessen af Preussen (27. Jan. 1864, Letters 2, I, 153).

² Brev til Kong Leopold af Belgien 19. Nov. 1863 (Royal Archives, Windsor—Schleswig-Holstein I 91); den citerede Passus er ikke taget med i Udgaven af Brevene (Letters 2, I, 116 f.).

³ Brev fra Lord Torrington til Delane, Redaktøren af »The Times« 10. Maj 1864. (Dasent: John Thadeus Delane II (1908), 109).

⁴ Den svenske Gesandt Björnstjernas Depeche 25. Maj 1864 (Sv. RA.).

⁵ Russell til Paget 16. Juli 1859 (Russell Papers 102).

⁶ Greville skriver: We have made ourselves universally odious by our insolence and our domination (Memoirs VII, 301 f.).

Ministrenes danske og Dronningens tyske Standpunkter.

I Sommeren 1863 tætnede de storpolitiske Skyer over Nord-Europa; Tordenvejret var indenfor Synsranden. Den danske Regering havde med Marts-Kundgørelsen indledet og bebudet en Nyordning af Monarkiets Forhold, der skulde bringe dets Statsliv ud af det Dødvande, Ophævelsen af Fællesforfatningen for Holsten og Lauenburg i 1858 havde skabt. Det tyske Forbund svarede med Beslutningen af 9. Juli, hvor den danske Regering opfordredes til at sætte Kundgørelsen af 30. Marts ud af Kraft, og paalagde Det Holsten-Lauenburgske Udvalg og Eksekutivkommissionen at gøre Forslag om passende Forholdsregler i Tilfælde af dansk Vægning. Forbundsdagen var hermed naaet til det virkelig sublime Standpunkt at anvende Tvangsforanstaltninger (Eksekution), antagelig først og fremmest Besættelse af det tyske Hertugdømme, overfor Danmark i Henhold til en Situation, som Forbundet selv havde fremkaldt med sine Fordringer. Det maatte enten være den transcendentale Statskunst i egentligste Forstand eller en Politik, der var haandgribeligt dobbeltbundet.

Under alle Omstændigheder vakte den Uro i England. Seymour FitzGerald, der var Oppositionens ydrepolitiske Sagkyn-dige i Underhuset, stillede Forespørgsel den 23. Juli, og Palmerston svarede med en Erklæring, i hvilken han bl. a. udtalte, »at hvis der blev gjort voldeligt Forsøg paa at omstøde [Danmarks] Rettigheder og røre ved [dets] Uafhængighed, skulde de, der gjorde Forsøget, inden Enden kom, faa at føle, at det ikke vilde blive med Danmark alene, de kom til at kæmpe«¹.

¹ Hansard 172 III, Sp. 1252 — Gladstone skrev en Menneskealder senere, at Palmerstons Erklæring ikke var blevet drøftet i Kabinettet og for Resten kun gjorde ringe Indtryk i Landet (Morley II, 116); bemærkelsesværdigt er det ogsaa i den Sammenhæng, at der ikke synes at være kommet Indvendinger fra Dronning Victoria. Imidlertid sagde Gladstone i Efteraaret 1863 (som vi senere skal se) noget helt andet, og saa meget er sikkert, at Udtalelsen straks blev forstaaet efter sin naturlige Mening; Lord Palmerstons eget Organ, »Morning Post« skrev, at hvis de tyske Trusler førte til Krig, vilde England givet være at finde paa Danmarks Side (Leder

Imidlertid mente Lord Palmerston, at der ikke var nogen umiddelbar Fare¹, og Dronning Victoria, der ikke troede paa, at der var Planer om Angreb paa Danmarks Integritet², rejste ved Midten af August til sit kære Coburg; hun forbeholdt sig blot, at intet udenrigspolitisk Skridt blev taget uden hendes Billigelse under hendes Fraværelse. Og Palmerston og Russell gav hende i saa Henseende de bedste Forsikringer³; Russell mente iøvrigt, at der i det hele ikke vilde blive nogen Nødvendighed for at tage saadanne Skridt⁴. Hans Opfattelse var, at baade Tyskere og Danskere havde saa megen Uret, at der ingen Mulighed blev for at gribe ind, og han havde udtalt sig i den Retning overfor den preussiske Chargé d'affaires⁵.

24. Juli 1863 — smlgn. »Times 1. September 1863). Da Kabinettets Fredspolitik senere skulde forsvares, gjaldt det imidlertid Livet at bortfortolke Udtalelsen; Palmerston forklarede selv, at han havde tænkt paa en europæisk Krig (Hansard 176 III, Sp. 1274); Gladstone klarede for sig med at hævde, at det i Juli 1863 drejede sig om et uretmæssigt tysk Angreb, nu (4. Febr. 1864) om en ganske vist haardhændet, krigersk Hævdelse af utvivlsom Ret fra tysk Side (Hansard 173 III, Sp. 133—36) — Man tænker uvilkaarlig paa FitzGeralds Bemærkning: Gladstones mind . . . seems to be so subtle, and he is able to draw such fine distinctions that I am always in doubt whether he is deceiving himself, or whether he believes that the ingenious arguments he advances will deceive others (Hansard 176 III, Sp. 122) — Endelig forsikrede Roundell Palmer, at hvad Palmerston havde tænkt paa var *svensk* Hjælp til Danmark. Det lyder straks absurd, da der slet ikke havde været Tale om Sverige-Norge, men maaske er der alligevel noget om det. Faktisk findes mellem Udenrigsministeriets Papirer et Notat af 12. Juli 1863 paraferet af Palmerston, der lyder: These German Gentlemen might have it suggested for their consideration that if they enter into conflict with Denmark, they may find the Danes tougher antagonists than they expect them to be, and that it is just that they might find Denmark not destitute of support from other quarters. Og derpaa som en Slags P.S. Sweden would probably be too happy to give her troops an opportunity of practise. (F.O. 96—27).

¹ Smlgn. »Morning Post» 4. August 1863.

² General Grey til Russell 19. Maj 1863 (R.A.W., Poland 1863—64 H 51—35), smlgn. Dronning Victoria til Russell 19. Maj (Letters 2, I, 86).

³ Dronning Victoria til Palmerston 11. Aug. 1863 (Letters 2, I, 102). Palmerstons Svar ib. 103 f.

⁴ Russell til Palmerston 13. Aug. 1863 (Broadlands Papers).

⁵ Russell til Dronning Victoria 13. Aug. 1863 (R.A.W., Poland 1863—64 H 51—170).

Lord Palmerstons Indstilling var her en anden; han kunde ikke se, at Forbundsdagen paa forstaaelig Maade havde paa-vist, hvor Marts-Kundgørelsen stred mod Forbundets Love og Regler, og at Kravene om »at foreskrive Kongen af Danmark, hvad han skulde gøre med Slesvig«, overhovedet ikke kunde have nogen Begrundelse¹; han udbad sig, 15. August, bestemte Oplysninger fra Udenrigsministeriet om Sagen². Lord Clarendon, der foreløbig saa Tingene ude fra, mente aabenbart noget lignende; han skrev lidt senere til Russell, at Marts-Kundgørelsen havde opfyldt alle Forbundets Krav angaaende Holsten »og Grunden til, at dens Tilbagetagelse kræves, er [Ønske om] at holde et Saar aabent, der skal omfatte Slesvig, hvor de tyske Magter ikke har noget Paaskud for Indblanding«³. Og 4. September er ogsaa Russell naaet til et andet Standpunkt. Det er ganske vist umuligt at tage Parti i den dansk-tyske Strid, »men vi kunde sammen med Frankrig tilbyde diplomatisk Mellemkomst [good offices] — eller Mægling. Afvises disse Tilbud imidlertid af Tyskland, kunde vi næppe tillade, at Fjendtligheder foregaar«. Den 27. September kommer han tilbage til Sagen: »Tyskerne har nu bragt [Eksekutionen] over paa det værste Grundlag af alle, nemlig Antagelsen af en Forfatning, ved hvilken den danske Regering vilde blive lammet af Holsten og Lauenburg eller et af disse Lande«. Hvis Forbundsdagen vedtager Eksekution, maa vi tilbyde begge Parter Mægling og, hvis den bliver afvist af Tyskland og ikke af Danmark, love Hjælp til Danmark«⁴.

Der er Tilgivelse for den, der omvender sig. Det var netop »en Forfatning, hvorved den danske Regering vilde blive lammet af Holsten og Lauenburg«, Lord Russell selv havde foreslaaet med sin Depeche af 24. September 1862; nu saa han Farerne, men for Resten er det ikke klart, hvilken Hjælp det er, han vil love Danmark. Forslaget faldt naturligvis i god Jord hos

¹ Brevet til Dronning Victoria af 11. Aug. 1863.

² Layard Papers i British Museum 38989 S. 254 — Muligvis findes et Brudstykke af dette Memorandum i F.O. 96—27 under 15. Aug. 1863.

³ Clarendon til Russell 2. Okt. 1863 (Russell Papers 29).

⁴ Russell til Palmerston 4. Sept. og 27. Sept. 1863 (Broadlands Papers).

Lord Palmerston, der angaaende Forholdet mellem de tyske Stormagter og Forbundet skriver, at »det er den gamle Historie om den Faarebov, som den ene Tyv ikke havde faaet, og som den anden ikke havde stjaalet«¹. Og 29. September skrev Russell til Lord Clarendon, at da Forbundsdagen »bliver ved med sin Taabelighed«, vil han sende »en alvorlig Advarsel« til Frankfurt².

Hvad det drejer sig om er Depechen af 29. September 1863 til Alexander Malet, den engelske Gesandt ved Forbundsdagen, hvor det hedder, at Hendes Majestæts Regering ikke kan se med Ligegyldighed paa en militær Besættelse af Holsten³. Dronning Victoria havde været meget betænkelig ved Koncepten til Depechen, men hendes Sekretær General Charles Grey har haft en lang Samtale med Gladstone om den; han fandt ganske vist Slutningen kraftig, men ikke kraftigere, end hvad Palmerston sagde den 23. Juli, og da det er blevet godkendt som Grundlag for den engelske Politik, saa han ikke Nødvendigheden af at henvise Sagen til Kabinettet. Dette er en helt anden Forklaring end Gladstones ovenomtalte senere, men for Resten mente han, at man maaske burde undersøge, om Malets Opfattelse af den tyske Politik var rigtig⁴. Under disse Omstændigheder meddelte General Grey Russell, at Dronningen billigede Depechen, saafremt det virkelig forholdt sig saaledes, at Forbundsdagen trak Spørgsmaalet om Slesvig ind i Drøftelsen⁵.

Lord Russell beroligede; havde Malet taget fejl, faldt det hele bort⁶. Imidlertid var Dronningen vedvarende bekymret: Hun troede stadig, at Forbundet ikke var gaaet videre, end det havde Ret til, og blev Depechen af 29. September bekendt, vilde den styrke Danskerne i deres Modstand⁷. Det var ogsaa galt med Depecherne af 30. September til Buchanan i Berlin og

¹ Palmerston til Russell 29. Sept. 1863 (Russell Papers).

² Russell til Clarendon (Clarendon Papers 104).

³ Actstykker angaaende Hertugdømmerne Holsteen og Lauenburgs Forfatningsforhold VII (1864), 15 f.

⁴ Ch. Grey til Dronning Victoria 26. Sept. 1863 (R.A.W.).

⁵ samme til Russell 26. Sept. 1863 (Russell Papers 14).

⁶ Russell til Ch. Grey 3. Okt. 1863 (R.A.W., Schl.H. I 90).

⁷ Ch. Grey til Russell 1. Oktober 1863 (Russell Papers 14).

Bloomfield i Wien¹. Udenrigsministeren søgte ogsaa her at stille tilfreds²; Forbundets Svar maa overvejes af Kabinettet for ny Meddelelse afgik til Frankfurt. Men Palmerston dommer kort og fyndigt om Meningsudvekslingen: Hvad Dronningen siger er urimeligt, og hvad De [Russell] siger selve den sunde Fornuft³.

Men angaaende det rent saglige Spørgsmaal følger han yderligere til i Brevet, at De Forenede Udvalg i Frankfurt tydelig har udtalt Ønske om, at Forbundsdagen rent ud skal erklære, at en Ophævelse af Marts-Kundgørelsen alene maa være et Førsteskridt fra Danmarks Side; hvad de i Virkeligheden forlanger er en ny Forfatning for hele det danske Monarki – Den danske Regering kunde lige saa godt forlange en ny Forfatning for Forbundet. Gladstone redegør i de samme Dage overfor Dronningen paa ganske tilsvarende Maade for Ministrenes Opfattelse⁴.

Tilsyneladende maatte den engelske Politik nu ligge fast. Palmerston, Russell og Clarendon havde klart erkendt, hvad Forbundsdagen tilstræbte; Lord Palmerston gentog det 19. Oktober: Meningen var at paatvinge Kongen af Danmark en ny Forfatning for Monarkiet, »der giver det tyske Element overvejende Indflydelse«⁵. Gladstone, som senere kom til at staa som den passive Politiks fremmerste Forfægter, gjorde ingen Indvendinger. Pressen — »The Times«, »Morning Post«, »Globe« sang paa samme Melodi. Efter denne Opfattelse kunde det ikke være Tvivl underkastet, hvor Skurken var i Skuespillet. — Men dog skriver Russell 9. Oktober til Dronningen: »Hvis Danmark kan formaas til at gøre nogle Indrømmelser, kunde Faren blive afværget«⁶. Og Dagen efter telegraferer han til Paget i København: Den danske Regering vilde gøre klogt i at meddele, at den som

¹ Blaabogen: Denmark and Germany III (1864) No. 139 og 140, Letters 2, I, 111.

² Russell til Dronning Victoria 9. Oktbr. 1863 (Letters 2, I, 111 f.).

³ Palmerston til Russell 10. Oktbr. 1863 (Russell Papers 14).

⁴ Guedalla: The Queen and Mr. Gladstone I 127.

⁵ Palmerston til Russell 19. Okt. 1863 (Russell Papers 14).

⁶ Russell til Dronning Victoria 9. Okt. 1863 (Letters 2, I, 112).

Bevis for sin Imødekommenhed var rede til at tage Marts-Kundgørelsen tilbage¹.

Bortset fra alt andet er denne Instruktion et Vidnesbyrd om, hvor ufatteligt formalistisk uforstaaende det engelske Udenrigsministerium tog paa Sagen. Forbundsresolutionen af 9. Juli var ganske vist rettet mod Marts-Kundgørelsen, men siden da havde den danske Regering i Fortsættelse af, hvad der var blevet bebudet i Foraaret, forelagt Forslag i Rigsraadet til en Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig. Som Situationen havde udviklet sig, vilde en Ophævelse af Kundgørelsen intet betyde. Paget saa det ogsaa godt². Men Russell blev ved at trænge paa med Sagen.

Samtidig var Russell noget betaget af den Adskillelse, Bismarck havde gjort mellem det holstenske Spørgsmaals tyske og det slesvigskes europæiske Karakter³. Men for Resten tog han ikke Indvendingerne fra København ilde op; 31. Oktober skrev han: »Danskerne har efter vore og Preussernes Raad gjort alle de rigtige Indrømmelser, saa at hvis Tyskland ypper Kiv, vil det helt og holdent blive en »querelle d'Allemand«⁴.

Nu som før: Den danske Regering havde gjort alle rimelige Indrømmelser, og endda skulde den opfordres til at gøre nye. Ministrene saa dengang, at Danskerne havde Ret, men Tyskland maatte føjes.

I det næste Par Uger havde de engelske Ministre andet at tænke paa end det særligt dansk-tyske Spørgsmaal, Napoleon III' Kongresplan. Men saa forelaa den 15. November, paa en ked-sommelig London-Søndag, Efterretningerne om Kong Frederik VII' Død, Telegram fra Reuters Repræsentant i København, Telegram fra Paget til Udenrigsministeriet.

Nyheden stod paa fremtrædende Plads i Mandagsaviserne.

¹ Allerede 8. Okt. 1863 havde Russell ganske kort telegraferet til Paget (F.O. 22).

² Depeche af 14. Okt. 1863. Denmark and Germany No. 165.

³ Russell til Palmerston 20. Okt. 1863 (Broadlands Papers).

⁴ Russell til Granville 31. Okt. 1863 (Granville Papers 18).

Den maa aabenbart have foreligget saa tidligt, at Lord Palmerston har faaet Tid til at retlede »Morning Post« om Stillingen; i hvert Fald svarer Bladets Lederkommentar ganske til de Betragtninger, han samme Dag fremsatte overfor Dronning Victoria og Lord Russell: Man maatte vente, at den nye Konge af Danmark var mindre bundet end den afdøde ved tidligere Forhandlinger og Overenskomster. Der kunde altsaa blive større Mulighed for en venskabelig Ordning af Spørgsmaalene mellem Danmark og Forbundet¹. Men Dronningen, der samtidig havde grebet Pennen, saa ikke saa lyst paa Fremtiden; hun skrev til Russell, at hun frygtede »snarlig Krig« og »paa den mest indtrængende Maade opfordrede Regeringen til ikke at foretage noget uden i Samraad med de andre Magter, men navnlig med Tyskland«². Udenrigsministeren svarede mildt, men bestemt, at Kabinettet intet Skridt vilde foretage »uden at gøre Indstilling til Deres Majestæt. Men Lord Russell ser ikke, hvordan Kabinettet kan indstille andet, end at Deres Majestæt maa forblive tro mod Deres Majestæts Krones Forpligtelser«³. Det var Spørgsmaalet om den af Dronningen saa forhadte London-Traktat fra 1852, det nu stod paa. Og Meningerne skilte sig skarpt. Palmerston havde ogsaa skrevet i Brevet til Russell af 16. November:

Jeg er bange for, at vi maa bede [Dronningen] huske paa, at hun er Dronning af England og ikke en tysk Fyrstinde. Prinsgemalens Følelser og Meninger og tyske Tilbøjeligheder, som han havde Forstand nok til at holde nogenlunde i Baggrunden, bryder ud hos hende, og hun tror, det er en Pligt mod hans Minde kraftigt at fremføre alt, hvad hun ved, at han tænkte og følte⁴.

Imidlertid indløb der telegrafisk Forespørgsel fra Paget om en mere politisk aktuel Sag: Saafremt den engelske Regering

¹ Palmerston til Russell 16. Novb. 1863 (Russell Papers) og til Dronning Victoria (R.A.W., A 31).

² Dronning Victoria til Russell 16. Novb. 1863 (Letters 2, I, 114 f.).

³ Russell til Dronning Victoria 16. Novb. 1863 — paa Koncepten (Russell Papers 14) er noteret 26.-XI, men Originalbrevet i R.A.W. (Schl.H. I 91) har den rigtige Datering.

⁴ Denne Passus af Brevet er citeret i Bell: Palmerston II, 338.

ønsker, at Kong Christian skal vente med at underskrive (November-) Forfatningen til det internationale Spørgsmaal er ordnet, maa han (Paget) have Instruktion med det samme¹. Dronning Victoria saa ojeblikkelig Vej frem i dette; hun lod 17. November General Grey anmode Lord Russell om at give Paget den ønskede Anvisning². Udenrigsministeren svarede imidlertid den næste Dag, at han *havde* givet Paget Anvisning om at sige, at Hendes Majestæts Regering ikke ønskede at raade Kong Christian til at følge en Linje, hans Undersaatter misbilligede; hvis han (Paget) blev spurgt, skulde han dog svare, at en Udsættelse vilde lette Mægling³. — Der var intet Udkomme med de »rædsomme gamle Mænd«.

Ogsaa paa en anden Maade havde Dronning Victoria det ikke let ved denne Tid. Mandens Død havde ramt hende som et knusende Slag. I de to Aar, der var gaaet siden da, kom hun atter og atter i sine Breve tilbage til det Tab, hun havde lidt, hvor ensom hun var, hvor svag hun var; hun var vel ogsaa i en vanskelig Alder. Hun afsondrede sig fra Verden og saa det som Utaknemlighed, at Folket ikke var tilfreds dermed. Hun fordrede Hensyntagen til sin Enkestand ikke blot af Ministrene, men ogsaa af Oppositionens Ledere. »Det er altsammen saa utaaaleligt for mig uden den Interesse, min Engel gav det«⁴. Det er hendes tilbagevendende Betegnelse for den højsalige Prinsgemal; hun næsten bad til ham som Skytshelgen⁵. Hun skyldte ham utvivlsomt det meste af sit aandelige Indhold; hun havde øst Kundskaber af »hans beundringsværdige Memoranda«⁶, men egenraadig havde hun altid været, og den Vilje havde ogsaa

¹ Pagets Telegram 16. Nov. 1863 Kl. 15⁴⁰ (F.O. 22, Hist. Tidsskr. 9. R. VI (1929), 235).

² Ch. Grey til Russell 17. Nov. 1863 (Russell Papers 14); i Letters 2, I, 115 (efter Kopi) er Brevet sat til 18. Nov.

³ Russell til Dronning Victoria 18. Nov. 1863 (Letters 2, I, 116), telegrafisk Instruktion til Paget 17. Nov. 1863. F.O. 22, Hist. Tidsskr. 9. R. VI, 230.

⁴ Dronning Victoria til Kong Leopold 20. Okt. 1865 (Letters 2, I, 279).

⁵ samme til samme 25. Febr. 1864 (ib. 168).

⁶ Memorandum 25. Nov. 1862 (Letters 2, I, 50).

Prins Albert i høj Grad maattet tage Hensyn til¹. Hun var det endnu, og hendes to Tillidsmænd, Lord Clarendon og Lord Granville maatte gaa ikke mindre varligt; den sidste skal dog i August 1863 have taget sig sammen til at sige hende, at hun ikke var »almægtig«².

Nu var det rent galt. Den dansk-tyske Strid var rykket ind i hendes eget Hjem paa Windsor Slot med Prins Edward af Wales og hans danske Hustru paa den ene Side, Kronprinsparret af Preussen og Halvsøsteren, Feodora af Hohenlohe-Langenburg paa den anden. Dronning Victoria skildrer selv, hvordan det gik til i et Brev til Kong Leopold af Belgien³. Prins Friedrich Wilhelm er meget voldsom »baade angaaende Arvefølgen i Hertugdømmerne og Forholdet mellem Preussen og Østrig«, Prinsesse Feodora ogsaa til Tider. »Jeg er elendig og ussel, næsten fra Forstanden uden min Engel til at staa hos mig og sætte de andre ned paa deres rette Plads. Ingen tager Hensyn til mine Meninger nu, og denne Hjælpeløshed gør mig næsten gal«. General Grey, som Dronningen har vist Brevet til Kong Leopold, skriver omtrent det samme til Lord Russell, men som Forklaring paa en Besked fra Dronningen om, »hvor stor en Trøst det vilde være for hende at se Dem og høre Deres Mening om det danske Spørgsmaals højst kritiske Stilling i Øjeblikket og lære deres Opfattelse angaaende den bedste Chance for at undgaa Forviklinger«. Grey slutter: »For Dronningens Helbreds Skyld — og afgjort for at trøste hende forekommer det mig meget vigtigt, at De skulde tale med hende«⁴.

En Forkølelse⁵ hindrede Russell i at rejse til Windsor allerede

¹ Greville gengiver 12. Dec. 1858 Udtalelser af Prins Albert til Clarendon om, at Dronningen ikke taalte Modsigelse; Stockmar har sagt det samme (Memoirs VII, 388 f.). Lord Torrington til Delane 10. Maj 1864 (Dasent II, 108).

² Fitzmaurice: Life of Earl Granville I, 453.

³ Dronning Victoria til Kong Leopold 19. Nov. 1863 (R.A.W., Schl. II. I 91); det meste er medtaget i Letters 2, I, 116 f. Jfr. Dronning Victorias Dagbog 18. Nov. 1863 (R.A.W.).

⁴ Later Correspondence of Lord John Russell II, 304.

⁵ Cold — ikke Gout, som Udgiveren af Dronning Victorias Breve siger (Letters 2, I, 119¹).

den 19. Han kom først den 20. og tvivlede paa Forhaand om at kunne foreslaa andet end Formaninger til de stridende Parter om Maadehold og Udsættelse, og han mente, at England først skulde røre paa sig, hvis Forholdene »blev desperate og der blev gjort Forsøg paa at odelægge Danmark som uafhængig Stat»¹. — Det var mærkeligt nok, hvad den engelske Politik endte med i 1864 — Men Dronningen haabede, at det augustenborgske Parti vilde lade det blive ved en Protest, og at England kunde holde sig udenfor Krigen². Russell fortalte Dagen efter i et Brev Lord Palmerston om sit Besøg, og Palmerston, der med al sin Løsmundethed var en godlidende Sjæl, udtrykte nu til Russell sin Medfølelse med Dronningen i hendes Prøvelser; dog føjer han til: »Hun har nu [ogsaa] Familieinteresser, der harmonerer med [London-]Traktaten»³.

London-Traktatens Opretholdelse og November- Forfatningens Ophævelse — Lord Wodehouses Sendelse — Kabinettets første Indgriben.

Medens den folkelige Bevægelse i Tyskland til Gunst for Augustenborgernes Arverettigheder gennem de næste Uger syntes at rive alt med sig, stod Striden paa Forbundsdagen mellem Østrig-Preussen og en Del af Smaa- og Mellemstaterne om, hvorvidt en Okkupation af Holsten nu ikke skulde træde i Stedet for den vedtagne Eksekution, ved hvilken den bestaaende Arveordning i Hertugdømmet i Virkeligheden anerkendtes. Stormagterne holdt paa det sidste; de erklærede sig bundne af London-Traktaten, men forlangte til Gengæld Aftalerne fra 1851—52

¹ Russell til Grey 19. Nov. 1863 (R.A.W. Schl.H. I 91).

² Russell til Palmerston 21. Nov. 1863 (Broadlands Papers).

³ Palmerston til Russell 21. Nov. 1863 (Russell Papers). Hvordan det gik til i Dronningens Familierekreds var ret almindelig kendt, se Clarendon til Cowley 19. og 24. Nov. 1863 (Cowley Papers). Datteren Alice (af Hessen) skrev ogsaa til Dronningen ud fra tysk Synsmaade (Alice, Biographical Sketch and Letters — Oversættelse af Carl Sell: Alice, Mittheilungen aus ihrem Leben und Briefen) — Se Brev af 21. Nov. 1863).

opretholdt, navnlig November-Forfatningens Tilbagetagelse, da den formentligt betød Indlemmelse af Slesvig i Kongeriget. Paa sin Side mente det engelske Kabinet, at Hendes Majestæts Regering ikke kunde gøre andet end anerkende Christian IX, og at London Traktatens andre Signatarmagter maatte handle paa tilsvarende Maade¹.

Hendes Majestæt mente egentlig noget helt modsat. Hun kunde ikke andet end væsentlig dele den preussiske Regerings Synsmaade². Hun oversendte 23. November et Memorandum, Stockmar, Prins Alberts Mentor og Ven, havde udarbejdet, til Indenrigsministeren, George Grey; det udvikledes her, at de Magter, som havde underskrevet London-Traktaten, »paa ingen Maade er absolut og betingelsesløst bundne til at anerkende Kong Christian som Hertug af Holsten«³. Palmerston svarer, at Kabinettet har fundet Stockmars Syllogismer »mere sindrige end forstandige«; paa den Maade kunde alle Traktatforpligtelser bortforklares⁴. Hans Stræben var i det hele at holde de tyske Magter fast ved Anerkendelsen af Integriteten; 29. November skrev han til Russell:

Vilde det ikke være nyttigt at gøre det begribeligt for de tyske Stater, der underskrev eller tiltraadte Traktaten af 1852, at intet Brud paa tidligere Forpligtelser, som de beskylder Danmark for, kan løse dem fra de klare, positive og ubetingede Forpligtelser, Traktaten af 1852 indeholder.

Det maa, fortsætter han, blive de tyske Regeringers Sag at paavise, at Danmark har paataget sig Forpligtelser og brudt dem, og derpaa ad diplomatisk Vej at opfordre den danske Regering til at opfylde dem samt endelig at overveje, hvorvidt den Fremgangsmaade, Danmark vælger, giver berettiget Grund

¹ Palmerston til Dronning Victoria 19. Nov. 1863 (Letters 2, I, 118).

² Ch. Grey til Russell 29. Nov. 1863 (Russell Papers 14).

³ Dronning Victoria til Ch. Grey 23. Nov. 1863 (R.A.W., Schl. H. I 91).

⁴ Palmerston til Dronning Victoria 23. Nov. 1863 (samme Sted); ogsaa G. Grey til Dronning Victoria (samme Dag og Sted).

til Krig. Selv om Danmark gør Uret, berettiger dette ikke Tyskland til det samme¹.

Spørgsmaalet blev straks efter brændende i Anledning af den Depeche, Russell under 2. December sendte til Buchanan i Berlin; den fulgte i sin Argumentation samme Linjer som Palmerston i Brevet af 29. November². Men Dronning Victoria var meget betænkelig ved den, selv om hun ikke vil gøre Indvendinger imod den, da den er blevet billiget af Kabinettet³. Imidlertid har hun aabenbart alligevel mobiliseret Statssekretæren for Indien, Sir Charles Wood, en Herre, der stod General Grey nær. Han udvikler i et Kabinetmemorandum, at Danmark har givet klare Løfter om ikke at indlemme Slesvig; Østrig og Preussen har altsaa nu virkelig Grund til Klage, og da Englands Haab om at afværge Krig maa staa til disse Magter, »bør vi ikke støde dem ved Tonen af det, vi siger til dem«, og samtidig maa vi prøve paa at faa Danmark til at følge en Linje, »der maa tvinge dem til at handle i Overensstemmelse med deres egne Forpligtelser«⁴, altsaa ved ny Eftergiven.

Palmerston bemærker da ogsaa straks i Anledning af dette, at Wood vilde have Ret, hvis det gjaldt om at faa Tyskland til at give noget, det ikke var forpligtet til, men hvad Udenrigsministeriet forsøger er at faa Tyskland til at opfylde, hvad det har lovet. Misforstaaelsen bunder forøvrigt, efter hans Mening, i den tyske Sammenblanding af Aftalerne fra 1851—52 og Traktaten af 1852; den sidste er ikke betinget af de første. Saafremt det kan bevises, at November-Forfatningen er i Strid med tidligere Tilsagn, maa Magterne lægge Pres paa Christian IX og hans Regering, saa de ophæver den; lykkes det ikke, *kan* Tyskland faa Ret til at føre Krig⁵. Men Premierministeren er altsaa ikke sikker paa det.

¹ Palmerston til Russell 29. Nov. 1863 (Russell Papers 14).

² Russells Depeche til Buchanan, Denmark and Germany No. 341.

³ Dronning Victoria til Russell 2. Dec. 1863 (Letters 2, I, 125 f.).

⁴ Smlgn. Wood til Ch. Grey (Letters of Q. V. 2, I, 126 f.) — Det er her første Gang, der foreligger fortrolige Memoranda til Klaring af Stillingen i Kabinettet. Ch. Woods ligesom de følgende findes i Russell Papers 14.

⁵ Smlgn. Palmerston til Dronning Victoria 3. Dec. 1863 (Letters 2, I,

Det var den rene Palmerstonske Vin. Andre Kabinetsmedlemmer — Gladstone (Statskammerkansler), George Grey, Granville (Lord President of the Council) slog noget Vand i Glassene ved stærkere at fremhæve de stridende Parters gensidige Forpligtelser; kun Hertugen af Argyll (Lord Privy Seal) skænkede en endnu stærkere Drik op: »Jeg bliver mere dansk jo mere jeg faar af denne slesvig-holstenske Sag«. Han mener ikke, at gamle Løfter, afgivet for at opnaa Holstens Rømning, kan hindre den danske Regering i at gennemføre en Fællesforfatning for »Danmark og Slesvig«; en saadan betyder ikke mere Indlemmelse, end en Helstatsforfatning vilde have gjort. Den danske Regering har været villig til at give en Fællesforfatning, men Tyskland har hindret den deri; den er nu fuldt berettiget til at give en »Fællesforfatning for saadanne Dele af Monarkiet, der vil modtage den«.

Hvordan man end ser paa disse Argumentationer, saa meget er sikkert, at den engelske Regering stadig stod fast paa Traktatens Grund, og Russell skrev til Dronningen: »Enhver Opgivelse af Danmarks Integritet vilde være meget upopulær her i Landet«¹. Rent personlig dømmer Lord Clarendon paa lignende Maade i Brev til Lord Cowley: »Hvis de Regeringer, der har underskrevet Traktaten af 52, prøver paa i Fællesskab at sno sig ud af deres formelle Forpligtelser, vil det blive en Lavhed uden ethvert Sidestykke i Historien«².

Vægtstangen syntes stadig at hælde til Danmarks Fordel; et Blad som »Morning Post« var meget erklæret i sin Partitagen³. Men der havde jo ogsaa været Tale om »at lægge Pres paa Christian IX og hans Regering«. Lord Palmerston kom gentagende tilbage til Nødvendigheden af at ophæve Marts-Kundgørelsen. Han mener, at England under Henvisning til et saadant

127—29) og Dronning Victorias Svar 5. Dec. 1863 (R.A.W., Schl.H. I 91); ogsaa hun advarer »kraftigt og alvorligt« mod at irritere Østrig og Preussen.

¹ Russell til Dronning Victoria 23. Nov. 1863 (Letters 2, I, 120).

² Clarendon til Cowley 24. Nov. 1863 (Cowley Papers 179).

³ se navnlig 16. Dec. 1863.

Skridt vil kunne styrke Ostrig og Preussen i deres Modstand mod Okkupation af Holsten overfor »Smaastjærnerne Mælkevej« i Frankfurt. Forbundet havde, efter hans Opfattelse, ingen Ret til at bestemme, hvem der skulde være Hersker i Holsten. Det var »Hertugen af Devonshires Folkestue, der tilriver sig Retten til at bestemme, hvem der skal have en Landejendomsbesidders Gods i Derbyshire«¹.

Marts-Kundgørelsen var blevet sat ud af Kraft samme Dag, Lord Palmerston skrev dette Brev; der indtraadte imidlertid ingen mærkbar Forandring som Følge af dette Skridt, og den engelske Regering havde da ogsaa forinden lagt langt mere vidtrækkende Planer om at gøre Indflydelse gældende i den danske Hovedstad. Den 24. November havde den russiske Udenrigsminister, Fyrst Gortchakov, foreslaaet, at London-Traktatens Signatarmagter skulde sende særlige Gesandter til København for at lykønske Kong Christian til hans Tronbestigelse; de skulde samtidig forsikre om deres Hoffers vedvarende Troskab mod Integritetsprincippet, men ogsaa opfordre den danske Regering til at opfylde Aftalerne fra 1851—52². Czarens Gesandt i London, Baron Brunnov, havde sagt, at det danske Hof lige som et tysk Hof vilde være henrykt ved, at der blev sendt nogen for at lykønske³. Englænderne greb Tanken. Nu var det at finde Sendemanden.

Lord Russell foreslog Lord Wodehouse, tidligere Gesandt i Petersborg og parlamentarisk Understatssekretær i Udenrigsministeriet, men frygtede dog, at han vilde blive anset for at være »for anti-tysk«, og nævner samtidig Legationssekretæren i Paris, William Grey som en Mulighed⁴. Senere var der Tale om Gesandten i Hannover, Howard. Begge stod dog aabenbart ikke højt nok oppe i Rang⁵. Det blev Wodehouse — Saa kom

¹ Palmerston til Russell 25. Nov. og 7. Dec. 1863 (Russell Papers).

² Denmark and Germany No. 300.

³ Russell til Palmerston 26. Nov. 1863 (Broadlands Papers).

⁴ samme.

⁵ Palmerston til Russell 29. Nov. 1863 (Russell Papers), Russell til Dronning Victoria 1. Dec. 1863 (R.A.W., Schl.H. I 91) — Krieger skriver

Spørgsmaalet om hans Instruktioner. Et Memorandum om Sagen af 4. December nævner intet om en Fællesforfatning, da en saadan Ordning ikke lod sig gennemføre, men Wodehouse skulde sammen med sine franske, russiske og svenske Kolleger prøve at udforme Forslag, som begge Parter kunde gaa ind paa. Dette var dog alene muligt, naar Ostrig og Preussen »havde bragt deres Krav i en enkel og forstaaelig Form, og det maatte være en Forudsætning, at de ikke havde yderligere Betingelser i Baghaanden«. Forslagene skulde imidlertid ledsages af »en Tilkendegivelse« om, at den danske Regering maatte tage Ansvar, hvis de forkastes fra dens Side. Hvis Ostrig og Preussen gjorde det, »vil Hendes Majestæts Regering anse sig for frit stillet ved Valget af den Linje, Stor-Britanniens Ære og Interesser maa kræve«¹.

Om disse Slutningssætninger kom der imidlertid til at staa Gny.

Lord Granville spørger i sine Bemærkninger til Udkastet, hvorvidt det sidste Afsnit er en Trusel om Krig?

Jeg mener, at vi hellere skulde holde begge Parter i fuldstændig Uvidenhed om, hvad vore mulige Hensigter er. Det gaar ikke at true, med mindre vi udfører vore Trusler — og jeg vilde være imod at gaa til Krig med Tyskland paa det slesvig-holstenske Spørgsmaal, saa at Frankrig og Preussen kunde tage hvad Del, de vilde, i en saadan Krig og til hvilken som helst Tid, de fandt passende.

Gladstone var ogsaa mod at true og at sige noget om Regeringens Hensigter. Hertugen af Argyll mente, at hvis Tyskland trues, trues Danmark ogsaa, og han var derfor mest tilbøjelig til at stryge begge Sætninger. Krigsministeren, Lord de Grey vilde intet stryge, men arbejde hele Afsnittet bedre sprogligt sammen; som det stod, saa det ud, som Regeringen vilde gaa

(med T. Bille som Kilde), at Dronning Victoria hindrede, at Valget faldt paa Clarendon (Dagbøger II, 355); af dette er der intet Spor i de engelske Arkiver.

¹ Instruktionsudkastet i Russell Papers 14; de efterfølgende Indlæg samme Sted 27.

stærkere frem mod Ostrig og Preussen end mod Danmark, og England burde staa fuldkommen frit. Endelig hævdede Sir Charles Wood, at man frem for alt maatte undgaa at tage Parti mod Tyskland, saa at England blev ude af Stand til at protestere mod den Politik, Frankrig vilde vælge at føre; han ønskede begge Sætninger udeladt.

Lord Palmerston var meget utilfreds; han fandt Indvendingerne »haartrukne og forhastede«. Han refererer korteligt Udkastet og tilføjer: »Denne Instruktion er, saa sandt, paa den sikre Side. Den tager kun Sigte paa en fremtidig Meddelelse i et Tilfælde, som maaske vil indtræde, maaske ikke. Den forpligter os ikke til andet, end at vi bevarer vor Frihed til at handle efter Omstændighederne«.

Lord Russell var helt enig med ham. Imidlertid var ogsaa Dronningen mod den famøse Sætning; man maatte føre samme Sprog til begge Sider. »Men hvis stærkere Tryk skal udøves paa den ene Side end paa den anden, skulde det snarere blive mod Danmark end mod Tyskland — for det er Danmarks Optræden, som alene faar de tyske Magter til at tøve med at bekræfte Ordningen fra 1852«¹.

Dronning Victoria havde megen sund Fornuft og adskillig politisk Erfaring, men skarpsindig var hun ikke. Imidlertid havde hun her et Flertal af Kabinettet med sig. Og Enden blev, at Russell med egen Haand ændrede Slutningen af Koncepten, saa der kom til at staa, at Hendes Majestæts Regering vilde »anse disse Regeringer [den østrigske og preussiske] ansvarlige for Følgerne, og en Tilkendegivelse vilde blive meddelt dem af denne Art« — Nu sagde man altsaa helt det samme til begge Sider.

Det betød ikke meget, praktisk politisk set, men alligevel synes det her at have været første Gang, Kabinettet gav den danske Politik en anden Nuance, end Palmerston og Russell havde foreslaaet, over mod det, Dronningen ønskede.

Lord Wodehouse rejste, efter at han under en Samtale med General Grey havde forsikret, at han vilde »bruge samme Sprog

¹ Dronning Victoria til Russell 6. Dec. 1863 (R.A.W., Schl.H. I 92).

til begge Sider, og undgaa ethvert Skin af at anvende Trusler¹. Dronningen var foreløbig tilfreds, Lord Palmerston underholdt vedvarende Lord Russell om, hvad han passende kunde meddele de tyske Regeringer. Et enkelt af disse Forslag standser man ved: »Kunde det ikke«, skriver han 10. December, »fortroligt siges til Østrig og Preussen, at Krig gør Ende paa alle Traktater og forudgaaende Forpligtelser«, og at Danmark følgelig i saadant Tilfælde løses fra sine Tilsagn overfor de tyske Stormagter, medens Traktaten af 1852, der ogsaa er undertegnet af andre Magter, stadig binder dem². — Det var imidlertid ganske overflødigt fortroligt at meddele Otto v. Bismarck, at Krig ophæver alle Traktater; den Erkendelse var han forlængst naaet til³, og han tænkte sig at udnytte den paa en for de engelske Ministre mærkeligt overraskende Maade.

Kabinetsmøderne 2. og 12. Januar 1864 - Modstand mod isoleret engelsk Optræden.

Aarsskiftet var inde. Lord Wodehouse virkede stadig i København; han og Paget sendte lange Beretninger til London om deres Bestræbelser. Efterhaanden opnaaede de virkelig noget: En forholdsvis stærk Regering blev afløst af en udpræget svag; Hall, »denne Danmarks Kræftskade«, som Palmerston kaldte ham⁴, havde veget Pladsen for Monrad. Man haabede i London paa yderligere Eftergiven fra dansk Side.

Ejendommeligt nok var det dog ikke disse Begivenheder, som gjorde Indtryk paa den engelske Regering; de omtales næppe nok i Ministrenes indbyrdes Brevveksling. Hvad der fangede Opmærksomheden var Udviklingen mellem Elben og Ejderen. »Morning Post« skrev 30. December:

¹ Ch. Grey til Dronning Victoria 6. Dec. 1863 (R.A.W., Schl. H. I 92).

² Forslag af samme Art fra Palmerston til Russell i Breve af 21. og 29. Nov. Notater 21. og 26. Dec. 1863 (alt i Russell Papers).

³ Bismarcks Briefwechsel mit dem Freiherrn von Schleinitz 1858—1861 (1905), S. 184.

⁴ Palmerston til Dronning Victoria 22. Febr. 1864 (Letters 2, I, 164).

Besættelsen af Holsten har antaget en Karakter, som er helt forskellig fra en almindelig Forbundseksekution. Alle Vegne, hvor Forbundets Soldater har sat deres Ben, er Revolutionens Banner blevet løftet . . . Det er ofte blevet paastaaet, at Holsten kun var et Skærmbædd, der skulde skjule et Angreb paa Slesvig; men nu indrømmer Forbundet aabent, at dette er Tilfældet.

Den herskende Stemning er her kort og træffende udtrykt. Selv Dronning Victoria noterer i sin Dagbog 31. December: »Det er et Misgreb og en Vanskelighed, at Fritz Holstein [Augustenborgeren] er taget til Kiel¹.

Lord Russell, der endnu 23. December skrev til Paget, at England maatte »staa med korslagte Arme, indtil Tyskland optraadte endnu mere uretmæssigt end Danmark«², udvikler i et Brev til Palmerston næste Dag, at hvis Forbundets Tropper rykker ind i Slesvig »for at sætte Prinsen af Augustenborg paa Tronen«, maa Hendes Majestæts Regering erklære, »at vi vil modsætte os en Krig, der ikke føres for [at afhjælpe] tyske Forurettelser, men for at lemlæste Danmark«³. Lord Palmerston er ganske enig; gaar Tyskerne over Ejderen, er det en Krigshandling, »der efter min Mening vilde berettigede Danmark til aktiv militær og maritim Støtte. Men De og jeg kan ikke give Meddelelse om en saadan Beslutning uden Kabinetts Samstemmen og Dronningens Billigelse«⁴.

Dronning Victoria saa det saaledes, at Spørgsmaalet ikke mere drejede sig om London-Traktaten, men om »hvorvidt Krig skal afværges eller ikke«⁵. Russell svarer, at ogsaa han ønsker Forstaaelse mellem de stridende Parter, men han kan ikke billige en Besættelse af Slesvig⁶. Nu skulde Spørgsmaalet imidlertid for i Kabinetet. Der var lidt Vanskelighed med at finde

¹ R.A.W.

² Russell til Paget 23. Dec. 1863 (privat — Russell Papers 102).

³ Russell til Palmerston 24. og 25. Dec. 1863 (Broadlands Papers).

⁴ Palmerston til Russell 25. og 26. Dec. 1863 (Russell Papers 14. Smlgn. Walpole: Life of Lord John Russell II, 388 og Russell til Cowley 28. Dec. (Cowley Papers 200).

⁵ Dronning Victoria til Russell 24. Dec. 1863 (Letters 2, I, 131 f.).

⁶ Russell til Dronning Victoria (ib. 132).

en Dag; Palmerston, som tidligere havde været imod at ulejlige Ministrene med at rejse til London, bad nu (28. December) om, at Mødet ikke blev sat til første Nytaarsdag, da »Folk vil tro, at der maa være noget raaddent ikke med Danmarks, men med Englands Tilstand, som tvinger Dem [Russell] til at vælge netop den Dag til at kalde Kabinettet sammen fra alle Kanter af Landet«. Han mener iøvrigt, at baade »Hensynet til vor Ære og vore Interesser forpligter os til at staa sammen med Danmark«, og raader til en Tankeudveksling om Stillingen mellem London-Traktatens Signatarer, der maa opfordres til ikke at opgive Integritetsgrundlaget¹.

Lord Russell havde knap saa frit et Mod. Han mente, at den politiske Linje, der engang var fastlagt, maatte følges,

- 1) fordi det er den Fremgangsmaade, der er vedtaget,
- 2) fordi det er den mildeste Fremgangsmaade,
- 3) fordi den vil gøre det muligt for Frankrig, Østrig og Preussen at gaa sammen med os til Forhindring af Krig.

Der er andre Vanskeligheder ved den Fremgangsmaade, De [Palmerston] omtaler, som jeg skal ridse op overfor Dem og Kabinettet . . .

Imidlertid mener jeg, at dersom vi kan faa en Konference, udskyde Indrykningen i Slesvig og senere begrænse Forbunds-eksekutionen til en Forbundseksekutions virkelige Maal, er vi kommet meget godt fra det.

En Konference om det danske Spørgsmaal var, hvad Russell ved denne Tid arbejdede for². Palmerston var her mere tvivlende og frygtede, at ogsaa selve London-Traktaten vilde blive sat under Debat ved en saadan Sammenkomst, men han mente iøvrigt, at han og Udenrigsministeren var enige³. Russell svarrede: »Som De staar jeg fast ved Traktaten, men tænker at faa den uden Krig og uden at gaa stik imod alt, hvad vi har sagt i Italien«⁴.

¹ Palmerston til Russell 28., 29. og 30. Dec. 1863 (Russell Papers 14).

² Russell til Palmerston 31. Dec. 1863 (Broadlands Papers).

³ Palmerston til Russell 31. Dec. 1863 og 1. Jan. 1864 (Russell Papers 14. 15.).

⁴ Russell til Palmerston 2. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

Umiddelbart inden Kabinetsskiftet fik Lord Palmerston et Anfald af sin slemme Gigt og maatte blive hjemme. Lord Russell var forkolet og holdt derfor Kabinetsskiftet den 2. Januar i Udenrigsministeriet. Ministrene vidste paa Forhaand, at Spørgsmaalet fra Russells Side vilde blive, hvorvidt Flaaden i givet Fald skulde sendes til de danske Farvande¹. Et Brev fra Hertugen af Argyll giver levende Indtryk af, hvor spændte Forventningerne var. Han beder Russell paa Forhaand meddele ham, om han (Russell) paa Kabinetsskiftet virkelig vil foreslaa, at Signalet til Slag skal flyve »langs den vældige britiske Linje«, og at vore »Bolværker« skal sendes til »Din vilde og stormfulde Klint, Helsingør«².

Vi ved meget lidt om Kabinetsskiftets Gang. Russell stillede sit Forslag og forelagde et Brev fra Dronning Victoria, hvori hun rekapitulerede sit Standpunkt, som var rent tysk; hun vilde iøvrigt kun modstræbende give sit Bifald til »noget Skridt, der var rettet mod at inddrage England« i en Krig mellem Danmark og de tyske Magter³. Kabinettet besluttede da ogsaa kun »at søge Samarbejde med Frankrig og andre Magter, før man talte om, i noget Tilfælde, at anvende Magt«⁴. Om Grundene faar vi sikkert et Indtryk gennem Hertugen af Argylls ovenciterede Brev; det hedder videre:

Der er flere Grunde, som *ikke* gør mig *ivrig* efter at gaa dør hen [til Kattegat og Østersøen]; først — »Vejen er lang og Vinden er kold« — skønt jeg ikke ligefrem kan sige, at jeg er »svag og gammel«.

Dernæst, føler jeg mig saa ærgerlig og krigersk, at jeg helst holdt mig klar af Fristelsen. Jo mere jeg læser, jo mere *Dansk* bliver jeg . . .

Samtidig ved jeg ikke, om det helt vil svare Regning at gribe til Krig for at give disse Taaber Besked efter deres Taabelighed. Resultatet er, at jeg bliver tilbøjelig til at give Lord Russell et Tillidsvotum — hvis han vil lade mig gøre det.

¹ la Tour d'Auvergues Depeche 4. Jan. 1864 (Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871 I (1910), 95 f.).

² Hertugen af Argyll til Russell 31. Dec. 1863 (Russell Papers 26).

³ Dronning Victoria til Russell 1. Jan. 1864 (Letters 2, I, 139).

⁴ Optegnelse af Gladstone 2. Jan. 1864 (Morley II, 104 smlgn. 192).

Lordkansleren, Lord Westbury, der trak til samme Side som Palmerston og Russell, sagde nogle Dage senere til Delane, at de havde savnet Palmerston meget paa Kabinetsmødet, og at de forsagte Raad sejrede paa Grund af hans Fraværelse¹; la Tour mener, at den endelige Afgørelse blev udsat, til han atter kunde være med². Det er, som vi straks skal se, tvivlsomt, om dette er rigtigt, men tilfreds med Sagernes Gang var Lord Palmerston aabenbart ikke. Det viser sig af et Brev, han sendte Dronningen i Anledning af hendes Skrivelse til Kabinettet; han beder hende her om aldrig at glemme, at hun er »Hersker over Stor-Britannien, og at Deres Majestæts Krones Ære og Deres Majestæts Landes Interesser altid vil lede Deres Majestæts Handlinger«³.

Dronning Victoria blev naturligvis dødelig krænket; hun svarede næste Dag, at det netop var, fordi hun følte sit Ansvar, at hun ikke vilde styrte Riget ud i Krig⁴ og bad samtidigt Sir Charles Phipps om at faa Granville til at tale med Palmerston. »Alle Ministrene undtagen Lord Palmerston og maaske Lord Russell har *forsikret* Dronningen om, at *ingen* havde til *Hensigt* at støtte Danmark«.

Som kvindelig Suveræn — som Enke er Dronningen bekymret for Menneskehedens Vel og *føler* stærkt det umaadelige Ansvar, hun vilde paatage sig ved at tillade, at en Krig bliver begyndt; hun maa betænke sig, *inden* hun giver sit Samtykke til, at der gives Danmark Støtte, og maa nægte det helt, hvis vi skal trækkes ind i en Angrebskrig mod Tyskland⁵.

Naar man husker, hvor lidenskabelig krigsbegejstret Dronning Victoria havde været under Kampene paa Krim i 1854—55, og hendes Tilbøjelighed til at gribe ind paa Østrigs Side 1866⁶,

¹ Delane til Dasent 7. Jan. 1864 (Dasent II, 96).

² la Tours ovenomtalte Depeche.

³ Palmerston til Dronning Victoria 4. Jan. 1864 (Letters 2, I, 140).

⁴ Dronning Victoria til Palmerston 5. Jan. 1864 (Letters 2, I, 141 f.).

⁵ samme til Ch. Phipps 5. Jan. 1864 (R.A.W., Schl. H. I 92).

⁶ Maxwell II, 311. The Cambridge History of British Foreign Policy III (1923), 7 f.

klinger disse Deklamationer noget hult. Men Granville rejste altsaa ned til Lord Palmerston paa Broadlands og opnaaede en Udtalelse af ham, der gik ud paa, »at der overhovedet ikke var Tale om, at England skulde komme i Krig«¹.

For Resten saa Lord Palmerston stadig frejdigt paa Fremtiden: »Sandheden er«, skrev han 4. Januar til Russell, »at hele Sagen nu bliver meget enkel, hvis man bare tager den praktisk«. Forbundstropperne rykker ikke ind i Slesvig, og November-Forfatningen ophæves snarest for Slesvigs Vedkommende. »Naar det er sket, vil ethvert berettiget Krav fra Tyskland være tilfredsstillet«². Han opfattede Stillingen saaledes, at »baade Rechberg og Bismarck kæmper i Strømvandet og raaber paa en Vennehaand til Hjælp — Lad os række dem den«³.

Lord Russell bedømte Stillingen betydelig mere nøgternt. »Vi har samme Maal«, skriver han 5. Januar til Palmerston, »men jeg tror ikke, Spørgsmaalet er saa enkelt, som De mener, og jeg tror, min Vej til at naa Maalet, skønt langsommere, er sikrere end Deres«. Med Marts-Kundgørelsens Tilbagetagelse og November-Forfatningens forestaaende Ophævelse var to Klagepunkter fjærnedede, men en Nyordning af hele det danske Monarkis Forhold maatte til, og Russell skitserede derpaa en Løsning under otte Punkter, der nærmest falder sammen med hans Forslag fra 1861: Personalunion mellem Danmark og Holsten, nærmere Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig eller mellem Holsten og Slesvig, der under alle Omstændigheder skal have en lokal Dobbeltrepræsentation. — Billiger Palmerston dette, vil han (Russell) forelægge Planen for Dronningen og prøve at føre den igennem paa en Konference eller ved Mægling⁴.

Lord Russell havde samtidig sine egne Vanskeligheder med

¹ Phipps til Dronning Victoria 7. Jan. 1864 (Letters 2, I, 142).

² Palmerston til Russell 4. Jan. 1864 (Russell Papers 15, smlgn. Letters 2, I, 140 f.).

³ Palmerston til Russell 7. Jan. 1864 (Later Correspondence II, 304 f.).

⁴ Russell til Palmerston 5. Jan. 1864 (Broadlands Papers — Koncept i Russell Papers 15).

Dronningen. Hun var blevet meget forfærdet over af nogle Depechekoncepter til Bloomfield og Buchanan at se, at Russell under en Samtale med den østrigske og preussiske Gesandt meget tydeligt havde ladet forstaa, at England vilde støtte dansk Modstand mod en Besættelse af Slesvig; dette vilde efter Dronningens Mening føre til Krig med Tyskland ikke for Opretholdelse af London-Traktaten, men til Hjælp for Danmark i dets Vægring ved at opfylde Forpligtelserne fra 1851—52. Noget saadant havde hun aldrig billiget, og Kabinettet havde vist heller ikke gjort det¹. Palmerston indskærpede i sit Svar, at han var ganske enig med Udenrigsministeren, naar han, som sin personlige Mening, havde udtalt, at England for sin Æres Skyld maatte hjælpe Danmark², og Russell forklarede, at Apponyi og Bernstorff udmærket havde forstaaet, at han talte uden Bemyndigelse fra Dronningen og Kabinettet, men at det kraftige Sprog var nødvendigt for at faa de tyske Regeringer til at fatte, at England mente det alvorligt³. Dronningen og de to Ministre kom imidlertid ikke hinanden nærmere⁴. Men hvad sagde Kabinettet?

Russell ansaa det nemlig for nødvendigt atter at høre dets Mening, men 8. Januar spørger han Palmerston: »hvis en Konference ikke kan opnaas, og Preusserne ikke vil standse, hvad skal vi saa gøre? Jeg er stemt for at holde fast ved London-Traktaten, selv med Sverige alene«. Imidlertid tilføjer han: »Maaske vil Kabinettet være betænkelig ved dette«. Et Brev fra Palmerston af samme Dag viser ham, at Premierministeren tænker sig, at England skal træde op sammen med Frankrig, men uden Rusland og Sverige-Norge, og Russell bemærker hertil: »Denne Fremgangsmaade vilde imidlertid stride mod Kabinettets

¹ Ch. Phipps til Granville 8. Jan. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 93) og Dronning Victoria til Palmerston 8. Jan. 1864 (Letters 2, I, 143).

² Palmerston til Dronning Victoria 8. Jan. 1864 (Letters 2, I, 145—48).

³ Russell til Palmerston 12. Jan. 1864 (Broadlands Papers), til Dronning Victoria 11. Jan. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 93).

⁴ Dronning Victoria 10. Jan. 1864 (Letters 2, I, 149 f.), Ch. Phipps til Granville 10. Jan. 1864 (Granville Papers 31).

Beslutning [af 2. Januar]¹, og jeg tror, den vilde være umulig i Ojeblikket².

Et Brev fra Gladstone, som Russell modtog et Par Dage efter, gav imidlertid Indtryk af, at ogsaa Kabinettet vilde stille sig paa Traktatens Grund »i fuld Forstaaelse med Frankrig, i det mindste«³, og 10. Januar skrev han saa atter om sit Forslag til Kabinettet; saafremt Østrig og Preussen vil standse Operationerne, indtil Rigsraadet har ophævet November-Forfatningen, kan han tænke sig at sige til Kong Christian:

Hvis De tager Forfatningen tilbage og deltager i en Konference med det faste Forsæt at opfylde Løfterne fra 1851—52, vil vi staa sammen med Dem i Hævdelse af Deres Arveret efter London-Traktaten! Mindre end dette tror jeg ikke, vi kan sige — mindre tror jeg ikke, vi bør sige. Men lad mig høre Deres Mening.

Intet uden Vægten af en Kabinetserklæring vil faa Dronningen til at antage en saadan Fremgangsmaade⁴.

Kabinetsmødet fandt Sted den 12. Januar, og Palmerston rejste, trods sin Gigt, ind til London for at støtte Russells Forslag⁵. De andre Ministre erklærede sig dog straks imod i Depecherne til Wien og Berlin at udtale noget om, hvad London-Regeringen havde til Hensigt at gøre, men billigede den tidligere Beslutning om at spørge London-Traktatens Signatarer, hvorvidt de var rede til at give Danmark materiel Hjælp, hvis der blev gjort voldeligt Forsøg paa at omstøde denne Overenskomst, og at sætte sig mod en Indrykning i Slesvig, »i Tifælde af, at Danmark satte November-Forfatningen ud af Kraft«⁶. Granville

¹ Der synes altsaa at være blevet taget en Beslutning.

² Palmerston til Russell 8. Jan. 1864 (Russell Papers 15); Russell til Palmerston 8. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

³ Gladstone til Russell 9. Jan. 1864 (Russell Papers 23).

⁴ Russell til Palmerston 10. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

⁵ Palmerston til Russell 11. Jan. 1864 (Russell Papers 15).

⁶ Granville til Phipps 12. Jan. 1864 (Letters 2, I, 150) og Russell til Dronning Victoria 13. Jan. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 93) — Granvilles og Russells Beretninger om Mødet falder ikke sammen, men hver af dem har vistnok refereret sin Del af Forhandlingerne.

fortæller, at han mindede Palmerston om hans Udtalelse paa Broadlands, da han sluttede sig til Russells Forslag, og at Udenrigsministeren bag efter talte om at træde tilbage¹. Det maa staa ved sit Værd.

Utilfreds var Lord Russell umiskendeligt; han skriver 13. Januar til Palmerston: »Kabinettet har ødelagt alt, [hvad jeg har tilstræbt] for en Tid; jeg tror og haaber blot for en Tid«². Han vidste fra Gesandten i Paris, Lord Cowley, at Frankrig ikke gik med. Udenrigsministeren, Drouyn de Lhuys, havde ikke været utilbøjelig, men Kejser Napoleon havde selv forklaret:

Uretfærdigheden af Tysklands Handlemaade overfor Danmark var en given Sag, [men] den var Resultatet af en national Stemning, som det ikke vilde lønne sig at se bort fra. Han kunde følgelig ikke gøre noget for Danmark, fordi han alene vilde blive udsat for hele Tysklands Raseri³.

Det skulde ikke blive sidste Gang, Napoleon III med sin Holdning lammede den engelske Politik. Foreløbig prøvede Lord Russell dog at tage Sagen fra den bedste Side og trøstede Dronningen med, at Østrig og Preussen næppe tænkte paa at knuse Danmark, fordi disse Magter da vilde komme til at mangle Englands Hjælp til Forsvar af Tyskland (mod Frankrig)⁴. — Det var Dagen før deres »Punktuation« om at stille Ultimatum i København!⁵

— Foreløbig levede man nemlig i England under Indtryk af Forbundsdagens Møde den 14. Januar, hvor Østrig og Preussen havde erklæret, at de vilde tage Sagen i deres egen Haand⁶. I London havde baade Udenrigsministerium og Presse altid regnet med disse Magters Maadehold. Palmerston og Russell var

¹ Granville til Phipps 14. Jan. 1864 (Letters 2, I, 153) — Hvor hører Brev fra Granville til Ch. Grey dateret 13. Febr. 1862 (ib. 157) egentlig hen?

² Russell til Palmerston 13. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

³ Cowley til Russell 7. Jan. 1864 (privat — Cowley Papers 231).

⁴ Russell til Dronning Victoria 15. Jan. 1864 (Later Correspondence II, 306).

⁵ Politik Preussens IV, 431 f.

⁶ Actstykker VII, 102 ff.

da ogsaa enige om, at det skete betød en Forandring til det bedre; Premierministeren mente, at »foreløbig og under den kommende Konference vil ingen af dem trænge ind i Slesvig og ikke tillade nogen som helst anden at gøre det«¹. Russell mener, Dronning Victoria nu har opgivet Tanken om, at Hertugen af Augustenborg kunde faa Holsten². Palmerston svarer med at udtrykke sin Glæde over, at hun er naaet til bedre Erkendelse, men tilføjer dog:

Jeg er overbevist om, at hun har gjort umaadelig Skade ved at udbrede den Forestilling over Tyskland, at hun aldrig vilde samtykke i at gaa med til aktive Forholdsregler til Fordel for Danmark. Dette har opmuntret de mindre tyske Hoffer i deres voldsomme og lidenskabelige Paagaahenhed³.

Kabinettets Holdning afventende efter det østrigsk-preussiske Ultimatum.

Selvsagt fremkaldte Efterretningen om det østrigsk-preussiske Ultimatum et fuldstændigt Stemningsomslag i London. Lord Russell greb i sin Forvirring atter i Posen og foreslog først, at man skulde forlange en Erklæring af de tyske Magter om, hvorvidt de stadig holdt fast ved London-Traktaten⁴, eller en Redegørelse for, hvad deres Hensigter var⁵. Lord Palmerstons større ydrepolitiske Indsigt og længere diplomatiske Erfaring kom her tydelig for en Dag. Hans Standpunkt var, at da Regjeringerne i Wien og Berlin aldrig, formaliter, havde sagt sig løs fra Traktaten, skulde man gaa ud fra, at de fortsat anerkendte

¹ Palmerston til Russell 16. Jan. 1864 (Russell Papers 15).

² Russell til Palmerston 17. Jan. 1864 (Broadlands Papers), smlgn. Phipps til Russell (Later Correspondence II, 307).

³ Palmerston til Russell 18. Jan. 1864 (Russell Papers 15). — Max Duncker skrev i Decb. 1863 til Th. v. Bernhardi: Ist es wahr, dass die Königin von England der Fürstin Hohenlohe [-Langenburg] geschrieben, dass England in keinem Falle activ sich einmischen werde? (Aus dem Leben Th. v. Bernhardis V (1895) 198.

⁴ Russell til Palmerston 20. Jan. 1864 (Russell Papers 15).

⁵ samme til samme 26. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

den¹, og ligeledes tage det for givet, at de tyske Magter ikke havde yderligere Fordringer end de allerede fremsatte². Han havde nu ganske gennemskuet de tyske Magters Politik: De forlangte det umulige med Kravet paa omgaaende Ophævelse af Forfatningen og vidste det selv:

Bismarck ønsker Krig med Danmark under den fejlagtige Forudsætning, at en saadan Krig vilde befri Preussen fra dets Forpligtelser i Følge London-Traktaten ... [Han brugte kun November-Forfatningen som Paaskud] og har andre Fordringer i Baghaanden, som han ved, Danmark ikke vil og ikke kan gaa ind paa, og som Preussen ikke har nogen som helst Ret til at stille, men hvis de forkastes, vil Preussen dermed begrunde Skridt, der betyder varigt Angreb paa det danske Monarkis Integritet.

Østrig burde derimod efter Palmerstons Mening klart se Farerne ved en Krig i Europa³.

Men denne rigtige Erkendelse til Trods bliver han ved at skrive vildt om Pression mod den danske Regering, saa den, klog af Skade, tog Forholdsregler til November-Forfatningens Ophævelse⁴. Det engelske Diplomati gjorde i Ugen efter det østrigsk-preussiske Ultimatus fortvivlede, men frugtesløse Forsøg paa at opnaa en Udsættelse, der kunde muliggøre de ønskede Skridt fra dansk Side. Palmerston foreslog saaledes 25. Januar i Brev til Russell at skaffe Tid til og Garantier for, at noget saadant vilde ske med en Protokol, undertegnet af England, Frankrig, Rusland og Sverige-Norge, Østrig, Preussen og Danmark; hvis dette ikke lykkedes, tænkte han sig en anden Protokol, undertegnet af de samme syv Stater, hvorved de tyske Magter fik Ret til at besætte Slesvig, men lovede at rømme Landet igen, saa snart Forfatningen var taget tilbage⁵. Spørgs-

¹ Palmerston-Notat 20. Jan. 1864 (Russell Papers 15).

² Palmerston til Russell 26. Jan. 1864, ib.

³ Notater af Palmerston, et dateret 24. Jan. 1864, et andet udateret (Russell Papers 15).

⁴ Palmerston til Russell 19. Jan. 1864 (Russell Papers 15).

⁵ Samme til samme 25. Jan. 1864 (ib.).

maalet blev aabenbart drøftet paa et Kabinetssmode den 25. Januar i Premierministerboligen i Downing Street¹, og en Indbydelse om at tiltræde den første Protokol udsendtes allerede næste Dag telegrafisk foreløbig til Paris, Petersborg og Stockholm.

Det lod allerede nu som »Krigens Larm og Gny«. »Morning Post« bragte baade 25. og 26. Januar højst harniskklædte Artikler². Ovre i København mente Sir Augustus Paget, at det nu var ved at brænde løs³. Men stadig stod det egentlig paa Frankrigs Holdning, og man var indenfor det engelske Kabinet ganske klar over, at den kejserlige Regering *ikke* vilde gaa med til Magtanvendelse overfor Tyskland. Vi kan følge Brydningen mellem Ministrenes Opfattelser gennem en Række Bemærkninger foranledigede af en Beretning fra Paris⁴; de kom tilbage til Lord Russell sammen med den Afskrift af den paagældende Depeche, som havde cirkuleret⁵.

Et klart Standpunkt indtager Lord Westbury. For ham er Spørgsmaalet, om England hellere skal lade Danmark lemlæste »end løbe Fare for Krige ved straks at yde materiel Hjælp«; han mener iøvrigt ikke Risikoen er stor, for Østrig og Preussen vil ikke lade deres Tropper rykke ind i Slesvig, hvis de forstaar, at de i saa Fald vil møde engelske og svenske Styrker.

Jeg tror, at vor Ære og vore Interesser (hvis vi anser det for betydningsfuldt fortsat at staa som en Stormagt i Europa) kræver denne Optræden.

Der er Forpligtelserne, som følger af Traktaten fra 1852 og

¹ »The Times« 26. Jan. 1864 — der havde ogsaa været Kabinetssmode 23. Jan. (se ledende Artikel). Smlgn. la Tours Depeche 26. Jan. 1864 (Origines I, 204 f.).

² De gjorde betydelig Opsigt og fremkom paa den Maade, at Bladets Redaktor (Brodrick) havde søgt Oplysninger hos den danske Gesandt (Billes Depeche 25. Jan. 1864) og derpaa talt med Palmerston. Layard skjuler heller ikke, at de var inspirerede (Layard til Cowley 25. Jan. 1864 — Cowley Papers 195).

³ Krigers Dagbøger III, 70 f.

⁴ Legationssekretær William Greys Depeche 26. Jan. 1864 (F.O. 27).

⁵ De paagældende Memoranda findes i Russell Papers 27.

af de Raad, vi allerede har givet Danmark, og det skammelige i intet at gøre efter det stærke Sprog, vi har ført, fordi vi, ganske rigtigt, ikke kan faa Frankrigs Hjælp. Hvis Frankrig sluttede sig til os, vilde vi være rede til at indlade os paa Krig, og det vilde være det rette i vore Øjne, men vi er bange for at gøre det rette. Det er den virkelige Forklaring paa vor frygtssomme Optræden, og det er en Politik, som vil nedsætte dette Land i Europas Øjne og Regeringen i Landets Omdømme.

Han ønsker derfor, at der skal gives ren Besked i Wien og Berlin.

Næsten lige saa klar er Sir Charles Woods Holdning. Han hævder, at England under ingen Omstændigheder skal gribe til Krig alene, og Forhandlingerne med Frankrig bør altsaa fortsættes. Det sidste var ogsaa Lord Palmerstons Opfattelse, og hans Plan var at gaa videre med Forslag i Overensstemmelse med den 2. Protokol, han havde skitseret i sit Brev til Russell af 25. Januar. Gladstone mener saadan set noget lignende, men er betænkelig ved den nævnte Protokol No. 2, fordi England i saa Fald maatte opfordre København-Regeringen til at afstaa fra Modstand mod Besættelsen af Slesvig; det gjaldt netop om at undgaa at »give Raad til Danmark, som, hvis de accepteredes, maatte paalægge os en Forpligtelse til at hjælpe Danmark med Vaabenmagt«. Wood var her ganske enig med ham, men Hertugen af Argyll bemærker skarpt: »Vi har allerede fremført Raad og Meninger [overfor den danske Regering], som gør det umuligt at vaske vore Hænder«. Ogsaa han henviser til Følgerne for Englands Stilling i Europa, og hans Indlæg munder ud i følgende:

Lad os tage Frankrig med os, saa langt vi kan — gøre alt for at vise, at vort ærlige Ønske har været at undgaa Krig, og saa *maa vi være rede* til at støtte det rette.

Russell skrev selv til Lord Cowley, at hvis London-Traktaten blev omstødt, vilde han, som han (Cowley), være »stemt for materiel Hjælp til Danmark«¹. Men han forstod nok, hvad Vej Vinden blæste i Kabinettet; »Morning Post« slog ogsaa Retræte

¹ Russell til Cowley 29. Jan. 1864 (Cowley Papers 200).

28. Januar, og de Punkter, Russell opstiller i et Brev til Palmerston den 27., forer ikke hans Politik videre paa nogen afgørende Maade. De gaar ud paa, 1) at Stor-Britannien skal tilbyde diplomatisk Mellemkomst (good offices) og 2) garantere Ostrig-Preussen Gennemførelsen af en Ordning som den i 1851—52 tilsagte; 3) det danske Monarkis Integritet anerkendes, saa længe Forhandlingerne varer, og 4) de militære Operationer indstilles. 5) Hvis Danmark *ikke* gaar ind paa alt dette, vil Stor-Britannien ikke mere »gribe ind . . . til Fordel for det«. Endelig 6) hvis Ostrig og Preussen viser sig umedgørlige,

vil Stor-Britannien foretage saadanne maritime og militære Forberedelser, at det derved bliver i Stand til at indtage en Holdning, der muliggør væbnet Mægling eller Hjælp til Danmark¹.

Det sidstnævnte Punkt har sikkert umiddelbart tiltalt Kabinettets Flertal, da der blev holdt Møde den 29. Januar²; det blev i hvert Fald noget tilsvarende, den engelske Regering efterhaanden faldt tilbage paa. Det havde tilmed den Fordel, at man ved en saadan Holdning intet foregreb. Allerede 24. Januar 1864 havde Russell været klar over, at »det har ingen Hast med dette — Vi maa afvente [yderligere] Forhandlinger og Foraarets³ — Det var en Misforstaaelse, naar man i Henhold til Udtalelser af Paget paa dansk Side mente, at Dronningen skulde have hindret Ministrene i at optræde energisk⁴. Afgørelsen laa i Kabinettets egen Haand; den var gledet bort fra Lord Palmerston og Lord Russell — Dronning Victoria forstod godt, at Udenrigsministeren maatte være meget urolig og ilde berørt; hun troede forøvrigt, at det var Palmerston, som drev ham frem⁵.

¹ Russell til Palmerston 27. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

² »The Times» 30. Jan. 1864. Smlgn. G. Grey til Palmerston 27. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

³ Russell til Palmerston 24. Jan. 1864 (Broadlands Papers).

⁴ Kriegers Dagbøger III 65.

⁵ Fitzmaurice I, 456 ff., Dronning Victorias Dagbg. 27. Jan. 1864 (R.A.W.).

Desuden — Parlamentets Sammentræden var umiddelbart forestaaende ligesom Krigens Udbrud ved Ejderen. Det var bedst at afvente Begivenhedernes Udvikling¹.

Efter Fredsbrudet - Kabinettet mod Flaadesendelse til Østersøen.

Parlamentsamlingen begyndte den 4. Februar 1864. Nogen større Spænding omgav ikke Aabningsmøderne. Dronning Victoria havde bedt Oppositionens Fører, Lord Derby, om ikke at gøre det danske Spørgsmaal til en Partisag, og han gav det ønskede Tilsagn². Ogsaa han saa en Krig med Tyskland som en Ulykke³; en anden fremtrædende konservativ Politiker, Sir Stafford Northcote, mente som han og troede ikke, »at de Konservative som Helhed kan ønske at komme i Krig med vore gamle tyske Allierede og med Frankrig i Flanken paa os færdig til at drive sit eget Spil ved Rhinen«, »selv om vi havde en stærk dansk Stemning i vort Parti«⁴. Hvad Disraeli fordrede var kun en klar Standpunkttagen fra Regeringens Side, og det samme gjaldt egentlig om Lord Robert Cecils berømte Artikel i »Quarterly Review« (Jan. 1864). Det saa ikke truende ud. Foreløbig havde Lord Palmerston kun Vanskeligheder med Dronningen om Trontalen. Hun var, alt i alt, ret tilfreds med hans Udkast, der i stor Almindelighed henviste til Englands og de andre Signatarmagters Bestræbelser for at bevare Freden, men ikke med en Bemærkning om, at der »i visse Dele af Tyskland« blev gjort Forsøg paa at gaa mod London-Traktaten. Palmerston holdt paa sit og ønskede ogsaa en Tilføjelse, hvori Fredsbrudet omtaltes. Men Dronningen satte sin Vilje igennem⁵.

¹ Bernstorffs Depeche 1. Febr. 1864 (Politik Preussens IV, 503 f.), la Tour 1. Febr. 1864 (Origines I, 245 f.).

² Dronning Victoria til Palmerston 2. Febr. 1864 (Letters 2, I, 154).

³ Bernstorffs Depeche 28. Jan. 1864 (Politik Preussens IV, 487, smlgn. Hansard 173 III, Sp. 38).

⁴ Northcote til Lady Northcote 3. Febr. 1864 (Andrew Lang: Life of Stafford Northcote I (1890), 208).

⁵ Dronning Victoria til Palmerston 1. Febr. 1864, Palmerston til Dron-

og oplæste en Tale, som ikke nævnede med et Ord, at der nu var Krig i Nord-Europa¹. Oppositionen godtede sig over dette lavse Vidnesbyrd om, hvad Vanskeligheder Ministrene havde været i².

Der kom under disse Forhold intet politisk ud af Adresse-debatten. Disraeli spurgte: Hvad er egentlig Regeringens Politik? Og Palmerston svarede med et nyt Spørgsmaal: Hvad er det egentlig Oppositionen forlanger af Regeringen?³ Men det kom til en noget pinlig personlig Episode. Lord Palmerston havde udtalt, at Østrig-Preussen stadig følte sig bundne af London-Traktaten og »nu har erklæret, at de har til Hensigt saa snart som muligt at sende os en formel Erklæring om, at de holder fast ved Traktaten af 1852«⁴. Noget senere under Debatten bad Sir John Parkington Understatssekretær Layard meddele Ordlyd eller Indhold af den Depeche, Palmerston havde henvist til: efter hvad der nemlig samtidig var blevet sagt i Overhuset, maatte Underhuset være blevet vildledt. Layard oplæste saa en Udtalelse af Bismarck om Beredvillighed til Forhandling, hvis en Nyordning af det danske Monarkis Forhold blev nødvendig. Det var jo en helt anden Sag, og Mr. Whiteside spurgte derpaa, om Layard havde forstaaet, hvad han læste op⁵. Senere (9. Februar) tvang Disraeli Palmerston til at indrømme, at det, Layard havde gengivet, var »den sidste officielle Meddelelse fra Østrig og Preussen«⁶. — Palmerstons Misbrug af denne Depeche var iøvrigt saa meget mere fældende, fordi han godt saa, at nu vilde Rømningen af Slesvig blive betinget af

ning Victoria samme Dag (R.A.W. A 32), Dronning Victoria til Palmerston 2. Febr. 1864 (Letters 2, I, 154 f.), smlgn. Ch. Grey til Granville 1. Febr. 1864 (Fitzmaurice I, 457 f.).

¹ Hansard 173 III, Sp. 3 f.

² Stafford Northcote til Lady Northcote ? Febr. 1864 (Lang I, 210).

³ Hansard 173 III, Sp. 100 og 105.

⁴ ib. Sp. 111 f.

⁵ Hansard 173 III, Sp. 146 f.

⁶ ib. Sp. 327 — Der var samtidig en Forespørgsel af Lord Malmesbury i Overhuset (ib. Sp. 302 flg.), smlgn. Malmesbury til Russell 8. Febr. 1864 og Russell til Palmerston samme Dag (Russell Papers 30).

Opfyldelsen af nye tyske Krav¹; Russell havde allerede 2. Februar skrevet: »Det er vanskeligt ... at fæste Lid til noget, der kommer fra M. de Bismarck«², og la Tour skrev da ogsaa hjem, at begge de engelske Ministre havde brugt de østrigsk-preussiske Erklæringer for adskilligt mere, end de virkelig var værd³.

Men General Grey havde utvivlsomt Ret, naar han 5. Februar skriver til Dronningen: »Hele [Adresse] Debattens Tone viser, at England ikke er rede til at gaa i Krig for Danmark«⁴. Og allerede forinden var Lord Russell ligeledes naaet til Klarhed over, at Spørgsmaalet er indtraadt i en ny Fase, og indtil Østrigerne og Preusserne indbyder til Forhandlinger, eller indtil Frankrig og Rusland, efter et stort Blodbad, gaar sammen med os i en Fordring om Vaabenstilstand, er der intet at gøre⁵.

I et Brev til Palmerston udtaler han dog Haab om, at »det fremadskridende Foraar vil blive til Fordel for os«⁶.

Imidlertid passede en saadan afventende Holdning ikke til John Russells handlelystne Natur; han var samtidig eller umiddelbart efter inde i Bestræbelser for at faa en Vaabenstilstand bragt til Veje og en Konference sammenkaldt. *Det* billigedes af Kabinettet, men Forsøgene ledsagedes af en Mitrailleuseild af Forespørgsler i Parlamentet. Og under alt dette var Dronningen stadig utilfreds; *hun* stolede fuldt og fast paa, at Østrig og Preussen vedstod Traktaten fra 1852⁷, men nærede vedblivende Mistro til Palmerstons og Russells Politik⁸. Hun mente, at »den

¹ Palmerston til Russell 4. Febr. 1864 (Russell Papers 15).

² Russell til Dronning Victoria (R.A.W., Schl.H. I 94), smlgn. til Palmerston 6. Febr. 1864 (Broadlands Papers).

³ la Tours Depeche 7. Febr. 1864 (Origines I 270 f.).

⁴ Ch. Grey til Dronning Victoria 5. Febr. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 94), Bernstorffs Depeche 5. Febr. 1864 (Politik Preussens IV, 520).

⁵ Russell til Cowley 3. Febr. 1864 (Cowley Papers 200).

⁶ Russell til Palmerston 6. Febr. 1864 (Broadlands Papers).

⁷ Ch. Grey til Russell 9. Febr. 1864 (Later Correspondence II, 308 f.).

⁸ Det er ved denne Tid, at Dronning Victoria i et Brev til Sonnen Prins Alfred (15. Febr. 1864) jamrer over »the old Italian Masters Jean

eneste Chance for at bevare Fred i Europa er ikke at støtte Danmark¹. Ogsaa Granville prøver nu at berolige: Russell har sluttet sig til den almindelige Opfattelse i Kabinettet, at England ikke alene skulde gribe ind i Krigen; han mener, at heller ikke Palmerston vil med, men han forklarer, at det vil svække det engelske Diplomati, hvis Forholdet bliver almindelig kendt, Sir Charles Wood gav General Grey lignende Forsikringer². Dronningen svarede Granville, at hun agtede at hævde sit Standpunkt, selv om det skulde medføre Lord Johns Demission. Hun begyndte aabenbart at føle sig sikker, meddelte Russell, at hun ikke behøvede »at blive mindet om Englands Ære«, rettede glat væk i Depecher til Napier og Paget og fik Kabinettsflertallets Tilslutning³. Palmerston var højst fortørnet over, at Gladstone havde »benyttet en Samtale med Dronningen til at opmuntre hende til at gøre Indvendinger mod en Depeche, der var læst og billiget af Kabinettet«, og han tilføjer: »I Begyndelsen var Gladstone varm for Danmark, men tænker nu ikke paa andet end at blive i Stand til at sætte Indkomstskatten en Penny ned« pr. Pund St.⁴. Grev Bernstorff var ogsaa ganske klar over, at Dronningen stod fast, fordi hun mente, at en anden Regering i givet Tilfælde kunde dannes, og at Palmerstons Stilling var vanskelig; hans Pirrelighed steg⁵.

Bellino & Palme Vecchio, der vil styrte Europa i Krig (R.A.W. S. 16). Morsomheden er iøvrigt visnok ikke Dronning Victorias egen; den skal skyldes Lady William Russell (Vitzthum v. Eckstädt: St. Petersburg und London II (1886) 105 f.

¹ Dronning Victoria til Granville 12. Febr. 1864 (Fitzmaurice I, 458 f.).

² Granville til Ch. Grey 13. Febr. 1864 (Letters 2, I, 157) og Ch. Grey til Dronning Victoria 16. Febr. 1864 (R.A.W., Schl. H. I 94).

³ Dronning Victoria til Granville 14. Febr. 1864 (Fitzmaurice I, 460), til Russell 13. og 15. Febr. 1864 (Letters 2, I, 156, 158 f.), Russell til Dronning Victoria 17. Febr. 1864 (R.A.W. 1. c), Granville til Dronning Victoria, 17. Febr. 1864 (Letters 2, I, 160).

⁴ Palmerston til Russell 19. Febr. 1864 (Russell Papers 15). Smlgn. ovf. S. 12.

⁵ Bernstorffs Depeche 17. Febr. 1864 (Politik Preussens IV, 560 f.).

Saa indløb 19. Februar fra forskelligt Hold Efterretningerne om, at Preusserne var gaaet over Grænsen mod Nørre-Jylland. Lord Palmerston svarede den Dag paa en Forespørgsel i Underhuset, at der ingen autentiske Meddelelser forelaa¹. Samtidig var Forholdene blevet yderligere forviklede ved, at den engelske Regering havde faaet Vished for, at en østrigsk Flaade vilde optræde i de nordlige Have. To Dage senere havde Stillingen klaret sig saa vidt, at Kabinettet (20. Februar) fandt det tilraadeligt at kalde Kanal-Flaaden hjem fra den portugisiske Kyst². Det saa truende ud. Sir Charles Wood skrev til sin Ven, General Grey, at Indrykningen i Nørre-Jylland »skaber nye alvorlige Komplikationer og forøger i høj Grad Vanskeligheden ved at bevare Freden — Jeg begynder virkelig at føle Betænkeligheder«³. Ogsaa Dronningen »ønskede i høj Grad, at de tyske Magters Operationer skulde blive begrænsede til de oprindeligt angivne Maal«, og billigede, at Lord Russell i den Anledning gjorde bestemte Forestillinger i Wien og Berlin; hun mente dog ikke, at København var truet⁴. Lord Palmerston var af en noget anden Mening; han saa det som »en national Skændsel«, hvis den østrigske Flaade erobrede Sjælland, og »vilde ikke nedværdige sig til at være medansvarlig herfor«⁵.

Nogen videre Meningsudveksling medførte dette Brev dog ikke; for Afgørelsen faldt paa et andet Sted.

Lord Palmerston og Lord Russell handlede aabenbart i disse Dage ud fra den Forudsætning, at Kabinettet den 20. ikke blot havde billiget, at Kanal-Flaaden skulde hjemkaldes, men ogsaa at den skulde sendes videre til København. Russell havde 21. Februar underrettet Dronningen om, at en saadan Beslutning

¹ Hansard 173 III, Sp. 799.

² Hertugen af Somerset til Dronning Victoria 21. Febr. 1864 (Letters 2, I, 160).

³ Wood til Ch. Grey 21. Febr. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 94).

⁴ Dronning Victoria til Russell (ib. Letters 2, I, 161 — med Datering 22. Febr.).

⁵ Palmerston til Dronning Victoria 22. Febr. 1864 (Letters 2, I, 163).

var taget, og han mente iøvrigt, at George Grey allerede havde givet hende Meddelelse herom¹. Han telegraferede samtidig til Lord Cowley i Paris og skrev til Baron Brunnov om Muligheden af, at franske og russiske Eskadrer kunde deltage i Flaadedemonstrationen². Og at denne Opfattelse af Kabinettets Holdning var rigtig synes iøvrigt ogsaa at fremgaa af et Brev, som Hertugen af Somerset, 22. Februar, sendte Lord Palmerston; han opregner her, hvilke Skibe der i Løbet af nogle Dage vil være samlede ved Portland, og tilføjer, at han lader nogle Panserskibe blive tilbage i Middelhavet, »da jeg mener, at de ovennævnte vil være tilstrækkelige til at beskytte København«³. Men da Kabinettet atter traadte sammen den 21., og Lord Russell begyndte sin Redegørelse ud fra den Forudsætning, at Flaadesendelsen var en given Sag, »vendte de [andre] sig kraftigt imod« ham⁴; kun Lord Palmerston og Lord Westbury skal have støttet ham. De øvrige Ministre mente ikke at have billiget en Flaadesendelse og navnlig ikke Udenrigsministerens Henvendelse til Paris og Petersborg om Deltagelse; et saadant Skridt vilde efter deres Mening blive opfattet som Begyndelsen til en Gliden ind i Krigen. Gladstone skal have talt »med stor Varme« og Hertugen af Somerset beklaget sig over, at han ved Udenrigsministerens Optræden var kommet til at sige ét til Dronningen, medens de fremmede Magter fik en helt anden Meddelelse⁵.

Det er ubegribeligt, hvorledes en saadan Misforstaaelse har kunnet opstaa mellem politisk og administrativt kyndige Ministre, der i halvfemte Aar havde arbejdet sammen, om end

¹ Russell til Dronning Victoria 22. Febr. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 94).

² Russell til Cowley 21. Febr. 1864 (officielt Telegram. F.O. 27).

³ Hertugen af Somerset til Palmerston 22. Febr. 1864 (Broadlands Papers). Palmerston havde 20. Jan. 1864 skrevet til Somerset, at Flaaden burde sendes til København (Ashley I, 249). Somerset gjorde i sit Svar ingen Bemærkninger mod dette.

⁴ Granvilles Beretning refereret i Dronning Victorias Dagbog 1. Marts 1864 (R.A.W.).

⁵ Dronning Victorias Dagbog 24. Febr. 1864 (R.A.W.), smlgn. Ch. Greys Memorandum af 25. Febr. 1864 (Letters 2, I, 166 f.).

ikke uden Gnidninger¹; navnlig forekommer Hertugen af Somerset's Optræden besynderlig. Man mærker imidlertid, hvordan alle Løftestænger er blevet sat ind mod Planen om Flaadesendelsen. Granville mente, at Kabinettet vilde være blevet sprængt, hvis Dronningen ikke havde standset Russell. *Hun* takker ham for, »det gode Stykke Arbejde, Kabinettet har gjort«²; han har aabenbart atter været Mellemmand. Maaske er det dog gaaet mindre forvirret til i Kabinetsværelset, end den sejrende Gruppe bag efter fremstillede det. Men saa meget er sikkert, at Lord Russell 24. Februar længere hen paa Dagen skrev til Dronningen:

Der blev opnaaet almindelig Forstaaelse indenfor Kabinettet om, at da Sagen ikke er aktuel, bliver der ikke Tale om i Øjeblikket at sende Kanal-Flaaden til Østersøen, men i Tilfælde af, at der blev Fare for København, vilde Grundene [hertil] gøre sig gældende paany, og at det vilde være uforsigtigt at trække ethvert Forslag om Sagen tilbage³.

Men er dette Referat saa rigtigt? Vilde andre Kabinetsmedlemmer have godkendt Slutningsbemærkningerne? De minder i hvert Fald meget om det sidste af de Punkter, Russell selv opstillede 27. Januar⁴. General Greys Memorandum omtaler andre Ting, men er maaske et Supplement til Russells Brev. Under alle Omstændigheder meddelte Udenrigsministeren samtidig, at Cowley og Napier havde faaet telegrafisk Underretning om, at Flaaden ikke vilde blive afsendt⁵.

Dronningen havde sejret med Kabinetsflertallets Hjælp, men følte sig, som hun skrev til Granville, inderlig »opskræmt« og »krænket«. Hun savnede atter sin »dyrebare Mand«, men det

¹ Ogsaa G. Grey (Brev til Ch. Grey 25. Febr. 1864, R.A.W. Schl.H. I 94) mener, at Kabinettet *ikke* havde givet Billigelse den 20.

² Dronning Victorias Dagbog 6. Marts 1864 (R.A.W.) og Brev fra hende til Granville 24. Febr. 1864 (Granville Papers 31).

³ Russell til Dronning Victoria 24. Febr. 1864 (R.A.W., Schl.H. I 94).

⁴ Smlgn. ovf. 35f.

⁵ Russell til Dronning Victoria 24. Febr. 1864 (R.A.W. l.c.).

værste »for den stakkels Dronning er *Umuligheden af at nære Tillid til visse Folk*»¹. Lord Russell stod utvivlsomt heller ikke med Palmer i Hænderne efter Episoden. Lord Clarendon skrev til Lord Cowley:

Jarlen, der vaklede mellem to Opfattelser, eller som, rettere sagt, nødig vilde ned fra den Højde af store Ord, til hvilken han er kravlet op, havde ingen Mulighed for, at hans Kolleger vilde tillade, at han gik i Krig med Tyskland uden Hjælp . . .

Jeg kan dog ikke lade være næsten at beundre hans Ro. Der foretages netop nu et vældigt Stormløb, som tilsyneladende ikke [rører ham]². Underhuset er i en Tilstand af Irritation og Malaise og kræver et Offer. Altsaa forlanger man Johns [Johannes'] Hoved ikke saa meget paa Grund af hans Misgerninger som fordi John Bull føler sig ydmyget ved at se sin lille danske Ven mørbanket af to store Slagsbrødre, skønt han ikke vil vove en Mand eller et Skib for at forsvare ham³.

Med alt dette var John Russells Ro maaske ikke saa overraskende. Det vilde næppe have været muligt at tvinge ham ud af Ministeriet uden at sprænge Regeringen, og noget saadant ønskede de Venstre-Liberale ikke. Oppositionens Maal var nok at styrte Regeringen, men den ønskede helst at gøre det paa et andet Spørgsmaal end det danske, hvor de Konservative egentlig ikke havde anden Politik end de Liberale; de mente blot, at *deres* Kabinet vilde have en heldigere Haand til at gennemføre den; det udvikles meget klart i »The Press (12. Marts):

Deres [Ministrenes] eneste Alternativer er Krig eller Ydmygelse. Men hvis de Konservative blev kaldt til Roret, vilde England blive i Stand til at underhandle paa et ganske andet Grundlag. Deres Diplomati vilde i en Haandevending genvinde sin kendte Kraft og Betydning. Et Ministerskifte vilde derfor, tvært imod at gøre Krisen større, give den bedste Garanti for en fredelig Løsning. Vort Forhold til alle Europas Stormagter vilde hurtigt faa et hjærteligt og værdigt Præg.

¹ ovenciterede Brev af 24. Febr. 1864.

² for which he does not seem to care *one single two penny damn*, as the Duke of Wellington used to say of the French.

³ Clarendon til Cowley 27. Febr. 1864 (Cowley Papers 179).

Clarendon troede da ogsaa, at »Torierne« var i hyppig Forbindelse med Franskmændene, idet de »mener at intet vilde passe Kejseren mere end Palmerstons Fald, og at de med Frankrigs Hjælp kunde ordne Europas Forhold«¹.

Forøvrigt tog Parlamentet Paaskeferie den 18. Marts; der blev altsaa foreløbig Sikkerhed fra den Kant.

Kabinettet og den østrigske Eskadres Bevægelser.

Alt imens var Spørgsmaalene om Flaadesendelse til Østersøen og den østrigske Eskadres Bevægelser blevet ved at spøge og dukke op i de forskellige Forbindelser. Der stilledes stadig Interpellationer i Parlamentet herom. Lord Clarendon udtaler gentagende i sine Breve til Lord Cowley Frygt for, hvad der kan ske, hvis de østrigske Orlogsmænd fortsætter mod Nord; Flaaden kan da ikke holdes tilbage, og han forudsaa i saa Tilfælde Muligheden af et nyt »Navarino i de danske Farvande«². Lord Russell skriver til Palmerston 13. Marts: »Hvis den østrigske Flaade gaar til Østersøen, kommer vi paa Randen af Krig«³. Den 4. Marts havde Hertugen af Somerset gjort opmærksom paa Helgolands forsvarsløse Tilstand⁴. Den 24. Marts drøftede Russell atter i et Brev til Palmerston Muligheden af en engelsk Flaadesendelse⁵, og tidligere havde han bedt Gesandten i Stockholm om at sende alle opnaaelige Oplysninger om den svenske Flaade⁶. Hertugen af Cambridge, The Commander in Chief, mente personlig, at Flaaden burde afgaa under Hensyn til den engelske Østersø-Handels Interesser og 28. Marts meddelte Hertugen af Somerset Russell, at Kanal-Flaaden nu laa sejlklar ved Portland og kunde naa til København paa fem Døgn og

¹ ovenanf. Brev.

² Clarendon til Cowley 9. og 23. Marts 1864 (Cowley Papers 179). Smlgn. Bernstorffs Depeche 25. Febr. 1864 (Ringhoffer: Im Kampfe für Preussens Ehre (1906), 559 f.).

³ Russell til Palmerston 13. Marts 1864 (Broadlands Papers).

⁴ Hertugen af Somerset til samme 4. Marts 1864 (ib.).

⁵ Russell til Palmerston 24. Marts (ib.).

⁶ Lord Torrington til Delane 11. Marts 1864 (Dasent II, 98 f.).

fire Timer¹. Da Harmen steg i England over Formerne for den preussiske Krigsførelse (navnlig Bombardementet af Sønderborg), skrev Russell til Palmerston, at den eneste virksomme Protest mod disse Metoder var at sende en Eskadre til Store-Bælt; hvis Palmerston støttede ham, vilde han stille Forslag herom i Kabinettet².

Der kom intet ud af dette, men i sidste Halvdel af April fik Sagen Aktualitet paa en helt anden Maade.

Saa snart Telegrammerne indløb den 18. April om Stormen paa Dybbøl, greb Lord Palmerston Pennen og spurgte Russell, om dette ikke gav »Grund til at sende Flaaden til Østersøen for at dække den danske Hærs Tilbagetog«; han mente, at den engelske Delegation paa den forestaaende Konferences første Møde skulde meddele, at hvis de tyske Magter ikke gik med til øjeblikkelig Vaabenstilstand, »har vor Flaade Ordre om at gaa til Østersøen og gennemføre de Ordre, vi anser det for rigtigt at give den«³. Russell skrev straks til Dronningen i lidt mildere Form, at han og Palmerston havde til Hensigt at stille Forslag af denne Art i Kabinettet; Dronningen udtalte næste Dag sin Misbilligelse, og Russell kunde derpaa omgaaende meddele, at han og Lord Palmerston havde ladet Sagen falde⁴.

Men alt imens var de østrigske Fregatter endelig naaet til Kanalen; der var Fare for et Sammenstød med den danske Nordsø-Eskadre ud for Englands Kyster. Lord Russell drøftede Sagen med de neutrale Magters Delegerede paa Konferencen; de foreslog, at han skulde skrive til den østrigske Gesandt, Grev Apponyi, og Russell fandt, at dette var en god Plan⁵, men saa fulgte et Kabinetmøde, som forandrede hele Billedet.

¹ Hertugen af Somerset til Russell 28. Marts 1864 (Russell Papers 20).

² Russell til Palmerston 1. April 1864 (Broadlands Papers).

³ Palmerston til Russell 18. April 1864 (Russell Papers 15).

⁴ Russell til Dronning Victoria 18. April 1864 (Letters 2, I, 173 f.). Dronning Victoria til Russell 19. April 1864 (ib. 174), til Granville 18. April 1864 (Granville Papers 31). Russell til Dronning Victoria 19. April 1864 (Letters 2, I, 174). Smlgn. Walpole II, 391 f.

⁵ Russell til Palmerston 29. April 1864 (Broadlands Papers).

Begivenheden er i sine Hovedtræk kendt gennem offentliggjorte Breve, men utrykt Materiale gør det muligt at skabe mere indre Sammenhæng. Kabinettet traadte sammen 30. April; Lord Palmerstons Gigt hindrede ham atter i at være med, men Lord Russell foreslog, at Flaaden blev sendt til Østersøen med Ordre om at hindre den østrigske Eskadres Indtrængen i de danske Farvande; han haabede ogsaa at kunne faa Frankrig, Rusland og Sverige-Norge til at sende Skibe. Lord Clarendon, der ved Slutningen af Marts var gaaet ind i Regeringen efter Hertugen af Newcastles Tilbagetræden paa Grund af et Slagtilfælde, udtalte sig mod Forslaget, da han ansaa fransk Deltagelse i Aktionen for udelukket. Ydermere mente de andre Ministre, at den engelske Flaades Bevægelser ikke burde omtales i den Depeche, der skulde sendes til Wien, og dette gik Russell ind paa. Men af en eller anden Grund fjærnede han sig derefter fra Mødet, og de kære Kolleger prøvede saa at forme et Udkast til en Depeche efter de aftalte Linjer. Dette følte Udenrigsministeren sig imidlertid ikke bundet af¹; han var i det hele meget utilfreds og skrev Dagen efter til Palmerston:

Jeg indrømmer, at jeg var dybt krænket, ved hvad der blev sagt og skete paa Kabinetsmødet igaar. De vilde næppe med Held have kunnet modstaa dette Udfald, men alligevel maa det huskes, at paa Dem og mig falder Skammen ved at have svigtet en Allieret i Nød og ved at have nedbrudt det europæiske System.

London-Traktaten maa muligvis opgives, men vi kan ikke tillade, at Danmark mister Raadigheden over det Omraade, det har tilbage.

Jeg har skrevet to Udkast [til Depecher], No. 1 og No. 2, som Kabinettet kan overveje i Morgen, og jeg ser ikke, hvordan jeg med Ære kan blive paa min Plads, hvis disse Forslag forkastes².

Lord Palmerston opfattede imidlertid Mulighederne noget anderledes; den gamle Løve vaagnede. Samme højhellige Søn-

¹ la Tours Depeche 1. Maj 1864 (Origines II, 333), Granville til Russell 5. Maj 1864 (Letters 2, I, 181), Russell til Granville 6. Maj 1864 (ib. 182 f.) og General Grey til Granville 9. Maj 1864 (ib. 183).

² Russell til Palmerston 1. Maj 1864 (Broadlands Papers).

dag, den 1. Maj, sendte han Bud efter Grev Apponyi og meddelte rent personlig Ostrigeren, at han vilde se det som »en Udfordring og en Fornærmelse mod England«, hvis den østrigske Eskadre gik videre til Ostersøen, og han agtede ikke at forblive Premierminister, hvis den engelske Flaade i saa Fald ikke fulgte med og handlede efter Omstændighederne¹.

Det blev denne Lord Palmerstons personlige Forklaring, Kollegerne om Mandagen (2. Maj) nu maatte tage Stilling til. Han mente selv, at »Kabinettet syntes meget tilfreds med det Resultat«, han havde naaet gennem Samtalen med Apponyi. Saadan skrev han i hvert Fald til Dronningen². Hun erfarede imidlertid fra Granville, at det havde været »et meget alvorligt Spørgsmaal; for Kabinettet vilde blive meget ilde berørt, og de to Ministre muligvis vilde gaa af, hvad der vilde være meget alvorligt netop nu«³. Palmerston og Russell fik iøvrigt her saglig Tilslutning fra Clarendon, og deres Trusel om Demission har aabenbart virket. Lord Russell gik forøvrigt videre med den, da Granville, som sædvanlig, prøvede at kværulere paa Dronningens Vegne i Anledning af Advarslen til Apponyi og Referatet af Samtalen i en Depeche til Bloomfield⁴. Han svarer: »Jeg mener, at Lord Palmerstons Meddelelse enten maa bekræftes eller underkendes af Kabinettet«⁵. Og saa langt som til det sidste vovede Fredsgruppen ikke at gaa. Granville indskrænkede sig i sit Svar til en Bemærkning om, »at det ikke var ønskeligt at rejse dette Stridsspørgsmaal i Kabinettet, da den Situation, som det drejede sig om, sandsynligvis aldrig vilde indtræde«⁶. Krigsministeren, Lord de Grey havde raadet til et saadant Svar⁷.

¹ Ashley: II 249 f., smlgn. Jules Hansen: Femten Aar i Udlandet (1880), 18 ff.

² Palmerston til Dronning Victoria 3. Maj 1864 (R.A.W., Schl.H. I 97).

³ Dronning Victorias Dagbog 4. Maj 1865 (R.A.W.).

⁴ Paa dette svarede Russell, at det var umuligt ikke at nævne Samtalen i en fortrolig Depeche — Ganske selvfølgeligt.

⁵ ovenanførte Brevveksling.

⁶ Granville til Russell 8. Maj 1864 (R.A.W., Schl.H. 97), til Dronning Victoria ? Maj 1864 (ib.).

⁷ de Grey til Granville 6. Maj 1864 (Granville Papers 18).

I Dronningens Omgivelser skumlede man¹. Selv mente hun, at hun var blevet »skammelig behandlet«², men kunde denne Gang ingen Vegne komme, da Kabinettet ikke rørte paa sig. Palmerstons Autoritet havde endnu engang gjort sig gældende, ligesom det *fait accompli*, han havde skabt med sine Udtalelser uvilkaarligt virkede³. Hele Spørgsmaalet om den østrigske Eskadre mistede iøvrigt foreløbig al Aktualitet gennem Kampen ved Helgoland og Afslutningen af Vaabenstilstanden den 9. Maj.

Kabinettet overfor Delings- og Voldgiftsplanerne paa London-Konferencen.

Paa det Tidspunkt, da disse Begivenheder indtraadte, havde Signatarmagternes Konference allerede været samlet i London i henved tre Uger. Det var den Løsningsplan, Lord Russell endnu inden Aarsskiftet havde arbejdet for, der endelig var blevet til Virkelighed. Den havde mødt Skepsis og Betænkeligheder fra de forskellige Hold, og Lord Palmerston havde været grundig nervøs ved Ministeriet Monrads Sendrægtighed med at acceptere⁴. Russell saa, at det maatte blive Opgaven »at lamme Preussens Ærgerrighed og Hovmod«⁵, men Konferencen mødtes uden noget aftalt Grundlag for sine Forhandlinger og følgelig flød alting. Russell havde oprindeligt staaet stærkt paa London-Trak-

¹ Ch. Grey til Dronning Victoria 7 Maj 1864 (R.A.W., Schl.H. 97), til Granville 9. Maj 1864 (Letters 2, I, 183 f.).

² Dagbog I. c. — Iøvrigt havde hun bedt Det Tyske Forbunds Repræsentant paa Konferencen, Grev Beust, om at fraraade Østrigerne at lade Eskadren fortsætte — Bernstorffs Depeche 6. Maj 1864 (Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens I (1929), 96), smlgn. Notat af General Grey paa Brev af 6. Maj fra den sachsiske Gesandt Vitzthum v. Eckstädt (R.A.W., Schl.H. 97).

³ Russell, der glædede sig over, at Palmerston havde »frelst os ... fra ... en Ulykke eller en Ydmygelse paa Kabinetsskiftet« (Brev af 3. Maj 1864 — Broadlands Papers) bad samtidig om Afskrift af et (vistnok tabt) Brev fra Palmerston om Episoden for at kunne vise det til Understatssekretæren.

⁴ Vitzthum v. Eckstädt: St. Petersburg und London II 322.

⁵ Russell til Palmerston 24. Marts 1864 (Broadlands Papers).

taten, men havde nu sine Tvivl om, »hvor meget vi skal blive i Stand til at redde ud af Ilden for Danmark«¹. Lord Clarendon, der var den anden engelske Delegerede, og som i sin Tid havde fordømt Forsøg paa at sno sig fra Forpligtelserne, spurgte nu: »Hvorledes kan vi efter den Politik, England har fort i Italien, tvinge Hertugdømmerne ind under Danmarks fornyede Herredømme?«² Traktatstandpunktet var i Virkeligheden opgivet paa Forhaand. Der blev efterhaanden ogsaa gjort rent Bord med Planerne om Personalunion og et selvstændigt Slesvig-Holsten. Ganske naturligt meldte Tanken sig under disse Forhold om en Løsning efter nationale Linjer.

Den 5. Maj prøvede Lord Russell at gøre Stillingen op overfor sine Kolleger. Han stod endnu her paa et Mellemstandpunkt. Det Princip, han lagde til Grund for sine Overvejelser, var at lade ethvert Folk ordne sine Sager, som det selv vilde, dog med visse praktisk-politiske Begrænsninger. For Resten maatte der tages Hensyn til, at England i givet Fald alene vilde være i Stand til at optræde aktivt paa Havet og kun i Sommerhalvaaret, samt, at ingen materiel Hjælp var at vente, hverken fra Frankrig eller Rusland. Han foreslog derfor at forene Syd-Slesvig til Slien og Danevirke med Holsten, at give dette Omraade tillige med Lauenburg fuldt Selvstyre og dernæst at lægge Resten af Slesvig sammen med Kongeriget, dog saaledes at Landet bevarede en egen Stænderforsamling for lokale Spørgsmaal. Det var altsaa: Personalunion med Deling, en Plan, som forøvrigt ikke havde Mulighed for at gennemføres³, men den betød alligevel et stort Fremskridt i Klarhed og Saglighed sammenholdt med det Program, Russell havde opstillet i Slutningen af Januar.

Udenrigsministerens Memorandum fik da ogsaa i Hovedsagen Tilslutning fra de Kabinetsmedlemmer, det blev tilstillet. Lord Palmerston holdt noget mere paa London-Traktaten end de andre; Hertugen af Somerset mente, at Holstenerne aldrig

¹ Samme til Clarendon 13. April 1864 (Russell Papers 31).

² Clarendon til Cowley 27. Febr. 1864 (Cowley Papers 179).

³ Festskrift til Kr. Erslev (1927) 521.

vilde slaa sig til Taals med Personalunion. Der var andre Uoverensstemmelser: Lord Clarendon forment, at »Kongen af Danmark uden fremmed Hjælp vilde være ude af Stand til at oprette eller hævde sin Myndighed i Holsten«, medens Palmerston snarere vilde sige, at Landet ikke uden fremmed Hjælp kunde fravristes Danmark¹. Men alt dette var underordnet. Spørgsmaalet drøftedes forøvrigt ogsaa under de diplomatiske Forhandlinger, som løb jævnsides med Konferencens officielle Møder, og 14. Maj var de ført saa langt, at Russell kunde skrive til Cowley:

Kabinettet er paa det nærmeste rede til at antage den franske Opfattelse af det danske Spørgsmaal, nemlig: at det er bedre for Danmark at skilles ved Holsten og en lille Del af Slesvig end at fortsætte en vedvarende Fribytterkrig under Navn af Personalunion².

Han var endelig færdig med Integriteten ogsaa i en Personalunions Skikkelse.

Hvem der blev lykkelig var Dronning Victoria. Hun havde allerede været glad ved Vaabenstilstanden³; hun udtalte fra Balmoral sin »højeste Tilfredshed« overfor Lord Russell⁴. »Dyrebareste Albert havde ogsaa altid ment, at [Deling] var den eneste Vej til at ordne Spørgsmaalet⁵. Hun nærede visse Tvivl — Alberts Tvivl — om hvorvidt Nord-Slesvigerne vilde ønske Adskillelse fra deres Landsmænd i Syd⁶, men General Grey skrev, at han »ikke længe havde set Hendes Majestæt saa fuldt ud tilfredsstillet⁷; han forsikrede hende ydermere ud fra sin dybe Indsigt i Sagen om, at Hertugen af Augustenborg, trods

¹ Russell og de andre Ministres Memoranda i Russell Papers 27.

² Russell til Cowley 14. Maj 1864 (Cowley Papers 200), smlgn. Dronning Victorias Dagbog 14. Maj 1864 (R.A.W.) og la Tours Depeche (Origines III, 27 f.).

³ Dronning Victoria til Clarendon 9. Maj 1864 (Letters 2, I, 184 f.).

⁴ Samme til Russell (R.A.W., Schl.H.I. 97).

⁵ Dronning Victorias Dagbog 9. Marts 1864 (R.A.W.).

⁶ Ch. Grey til Russell 20. Maj 1864 (Later Correspond. II, 310).

⁷ ib.

alle Clarendons Betænkeligheder, nok skulde komme i Besiddelse af Holsten¹.

Malurt var der alligevel i Livsalighedens Skaal. Den 7. Maj hører vi, at Dronningen var ude af sig selv over en Artikel i »Times« med Angreb paa Preussen og en høj preussisk Ordensdekoration til Prins Alfred. Lord Torrington, som General Grey fortalte dette til, svarede, at man paa Osborne aabenbart ikke kendte Stemningen i Landet; ét var iøvrigt, hvad Dronningen selv mente, men han (Grey) behøvede absolut ikke at mene det samme. Torrington gentog senere (10. Maj) sine Forklaringer om Stemningen til Dronningen personlig². Og ved samme Tid modtog hun ydermere et Brev fra Lord Palmerston i Anledning af en Artikel i et forøvrigt ikke særlig anset Presseorgan, hvoraf det formentlig fremgik, »at der var ved at skabes et Indtryk af, at Deres Majestæt har fremsat personlige Meninger om Danmarks og Tysklands Forhold, som har vanskeliggjort Regeringens Politik«. Han betegnede ganske vist disse Beskyldninger som fuldkommen grundløse for Dronningens eget Vedkommende, men advarede mod »uoverlagte Ytringer af Personer i Deres Majestæts Omgivelser«³.

Dronning Victoria svarede efter Forslag af Sir Charles Phipps, at den Slags maatte hun se bort fra⁴. Men det blev værre endnu; 26. Maj henviste Lord Ellenborough i Overhuset til, at der paa Fastlandet herskede et Indtryk af, »at i alle Spørgsmaal, som angaar Forholdet til Tyskland, har Hendes Majestæts Ministre samme Vanskelighed ved at gennemføre en rent engelsk Politik som [deres Forgængere] mødte i tidligere Tid under de første Hannoveranere«. Lord Russell førte omgaaende et varmt Forsvar for Dronningen⁵, og hun var foreløbig veltilfreds hermed; hun

¹ Samme til Dronning Victoria 25. Maj 1864 (R.A.W., Schl.H. I 97).

² Lord Torrington til Delane 7. og 10. Maj 1864 (Dasent II, 108, 108 ff.).

³ Palmerston til Dronning Victoria 10. Maj 1864 (Letters 2, I, 186)

— Det var en lidt anden Forklaring end den, han gav Russell i Brevet af 18. Januar.

⁴ Dronning Victoria til Palmerston 11. Maj 1864 (ib. 187).

⁵ Hansard 175 III, Sp. 609.

udtrykte sin Tak til ham og sin Foragt for Ellenborough¹. Men da Russell nogle Dage senere i et Brev fremførte en Beklagelse af, at den Slags Rygter var kommet ud², stod Balmoral Castle paa røde Pæle. General Grey havde aldrig set Dronningen i den Grad ilde berørt³; det er iøvrigt noget vanskeligt at forstaa, hvorledes han kan tale om Russells Brev som »meget haardt«⁴. Men den egentlige Sammenhæng er vistnok, at det endelig var gaaet op for Dronning Victoria, hvor stærk Misstemningen var i Landet mod den Holdning, hun selv opfattede som »upartisk«⁵. Hun mindedes de Angreb, der i sin Tid blev rettede mod Prins Albert, og beklagede sig i skærende Toner til Lord Granville:

hendes rystede Helbred og Nervesystem - hendes aldrig hvilende Arbejde *burde* have beskyttet den énsomme Enke med det sonderknuste Hjærte mod en saadan *Utaknemlighed og Uvenlighed* — og det er dette, som saarer og nager hendes, nu smerteligt folsomme, Natur⁶.

Bedre blev det vel heller ikke ved, at hun samtidig havde modtaget et Brev fra Svogeren, Hertug Ernst af Coburg, der netop tolkede Tyskernes Tak for hendes Holdning⁷. General Grey søgte imidlertid at trøste hende med, at det virkelig skyldtes hende, at England og Europa var blevet forskaanet for Krig, men han indrømmer iøvrigt, at han selv maaske ikke havde været tilstrækkelig forsigtig med sine Udtalelser, skønt han mente, de var upartiske⁸.

Dér har vi utvivlsomt Humlen.

¹ Dronning Victoria til Russell 27. Maj 1863 (Letters 2, I, 197 f.).

² Russell til Dronning Victoria 31. Maj 1864 (ib. 208 f.).

³ Ch. Grey til Granville 1. Juni 1864 (Fitzmaurice I, 467 f.).

⁴ Samme til Dronning Victoria 1. Juni 1864 (R.A.W., B 20).

⁵ Anførte Brev fra Ch. Grey til Granville, smlgn. Dronning Victoria til Kronprinsessen af Preussen 31. Maj 1864 (Letters 2, I, 207) og til Hertugen af Argyll 31. Maj 1864 (R.A.W., Schl.H. I 97).

⁶ Dronning Victoria til Granville 5. Juni 1864 (Granville Papers 31 og Fitzmaurice I, 468 f.).

⁷ samme til Hertug Ernst 4. Juni 1864 (Letters 2, I, 211 f.).

⁸ Ch. Grey til Dronning Victoria 6. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98 og Letters 2, I, 214 f.).

Imidlertid var Konferenceforhandlingerne gaaet deres Gang, og paa Modet den 28. Maj havde Lord Russell fremsat sin Delingsplan, men Grev Bernstorff havde straks taget Forbehold overfor den foreslaaede Grænse, og paa Modet den 2. Juni erklærede han ikke at kunne gaa Syd for en Linje: Aabenraa—Tønder¹. Wachtmeister, den svenske Gesandt, fortæller, at Russell overfor denne Modstand allerede da var ved at opgive Sli—Danevirke-Linjen². Det afgørende for den engelske Udenrigsminister blev dog sikkert, at Kejser Napoleon vendte sig bestemt mod denne Løsning, fordi den vilde betyde, at en større tysk-sindet Befolkningsdel forblev under dansk Herredømme³. Naar Forholdene laa saaledes, kom Russell ganske naturligt ind paa Tanken om at lade en Voldgiftskendelse, af en eller anden Art, afgøre de stridende nationale Krav — den franske Plan om en Folkeafstemning var Englænderne afgjort imod — og han formede nu sin Politik med noget saadant som Udgangspunkt. Men her maatte der atter blive Tale om Kabinettets Godkendelse, og medens vi har set, hvordan der havde hersket væsentlig Enighed mellem Ministrene om Delingsplanen, vilde Meningerne paa dette Spørgsmaal atter støde haardt sammen. Russell skrev straks til Palmerston, at han nu var utilbøjelig til »at give efter for de andres Indvendinger«, men et Par Dage senere er han alligevel naaet til den Erkendelse, at i Betragtning af Frankrigs og Ruslands Uvilje mod at lade det komme til Fjendtligheder mod Tyskland og Ministrenes Utilbøjelighed til at bruge kraftige Midler »kan vi ikke presse Kabinettet til at tage Beslutning om at anvende Tvang overfor Tyskerne«⁴.

Palmerston har antagelig faaet Russells Brev i Hænde sent paa Dagen den 10. Juni eller den 11. om Morgen, men netop da modtog han en Skrivelse fra den liberale *Chief Whip* i Under-

¹ Hist. Tidsskr. 3. R. IV (1865-66) 689 f., 709.

² Privatbrev fra Wachtmeister til Manderström 3. Juni 1864 (Manderströms Samling. Sv. RA), smlgn. Kriegers Dagbøger III, 154 f.

³ Cowleys Depecher 5. Juni 1864 (F.O. 27) og Privatbrev til Russell (Cowley Papers 231); han mener, det er Beust og v. d. Goltz, der har faaet Napoleon III til at indtage dette Standpunkt.

⁴ Russell til Palmerston 8. og 10. Juni 1864 (Broadlands Papers).

huset, Henry Brand. Han undskyldte denne Henvendelse med, at det var hans Pligt at hejse Faresignalet, naar Partiet var i Vanskeligheder, og han mente dette var Tilfældet nu i Anledning af Udviklingen paa Konferencen. Han trækker kort og skarpt Stillingen op og fortsætter derpaa: Forholder England sig passivt, vil der blive stillet Mistillidsvotum til Russell, og dette vil rimeligvis blive vedtaget, fordi

Stemningen i Underhuset er utvivlsomt dansk og ligesaa ude i Landet, skønt Stemningen maaske endnu ikke er steget til Krigshede.

Parlamentet er ved at blive gammelt, og mange Medlemmer vil stemme med Henblik paa Valgtribunerne, og da Raabet paa Valgtribunerne vil blive for Danmark, vil de stemme i Samklang hermed for at sikre deres fremtidige Mandater.

Vi kom til at staa paa Valgtribunerne med et Mistillidsvotum for vor Holdning overfor Danmark. Det er et forfængeligt Haab, at Landet skulde gaa imod Parlamentets Kendelse . . . Jeg kan ikke uden Bekymring tænke paa en Opøsning [af Underhuset] under saa uheldige Omstændigheder.

Helt anderledes vilde Stillingen efter Brands Opfattelse være, hvis Regeringen tog aktive Skridt. Der blev da ikke Tale om Mistillidsvotum, og gik det saa vidt, at Krigen brød ud, antog Brand, at de nødvendige Bevillinger vilde blive vedtaget; hvis ikke »har vi [i dette Tilfælde] Landet at falde tilbage paa, for jeg er overbevist om, at Vælgerne vil støtte en dristig Politik»¹.

Det var talt helt ud af Lord Palmerstons gamle Krigsmands-hjærte. Han sendte uopholdeligt Brevet videre til Russell og tilføjede:

Jeg for min Del vilde langt foretrække at appellere til Vælgerne eller træde tilbage, som Følge af at vi har ført et mandigt Sprog i Overensstemmelse med vore Forpligtelser og med vor nationale Ære og Stilling i Europa end at gøre det, fordi vi har ladet alt og alle i Stikken, som vi burde have staaet sammen med.

Lord Palmerston mener iøvrigt, at hvis den engelske Regering staar fast, vil Østrig og Preussen gaa ind paa en rimelig Ord-

¹ Brand til Palmerston 10. Juni 1864 (Broadlands Papers).

ning, det vil sige: Linjen fra Kappel til Husum — Endelig beder han Russell tage Brevet med til det Kabinettsmøde, som skal holdes samme Dag¹.

Dette fik dog et noget andet Forløb, end man skulde have troet efter den Fanfare, Palmerston i den friske Morgenrøde førte i Pennen. Granville var nok klar over, »at Kabinetts Flertal ikke mere staar saa samlet som forhen angaaende Spørgsmaalet om, hvad Englands Holdning skulde være i Tilfælde af Konferencens Sprængning«². Men Russell synes at have holdt den Linje, han trak op i Brevet af 10. Juni; han sammenfattede i sin Redegørelse til Dronningen Resultatet af Mødet saaledes, at saafremt Danskerne modtog den foreslaaede Voldgift, og Tyskerne afslog den, »vilde Stor-Britannien maaske« — i Tilfælde af Fjendtlighedernes Genoptagelse — »gaa med til at yde Danmark materiel Hjælp«³.

Det er, som man vil se, temmelig hypotetisk og svarer ganske godt til Granvilles Bemærkning om »en springende og stridig Drøftelse«⁴. Alligevel beklagede Dronningen udtalt en saadan Beslutning, der kunde medføre Partitagen for Danmark; hun vil ikke, naar det kommer saa vidt, nægte at give sin Billigelse til Regeringens Forslag, men ønsker grundig Overvejelse forinden⁵. Russell svarede: Hvis Danmark forkaster Voldgiftsplanen, maa man overlade det til sin Skæbne; hvis Tyskland gør det, vil Hjælp til Danmark være berettiget gennem Blokade af Nordsø- og Adriaterhavs-Kysterne⁶. Palmerston var dog her af en noget anden Mening. Under visse Omstændigheder, bemærker han, vilde det være rimeligt at gaa mod den Part, som afviste Forslagene, men ikke i dette Tilfælde.

¹ Palmerston til Russell 11. Juni 1864 (Broadlands Papers).

² Granville til Dronning Victoria 13. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98).

³ Russell til Dronning Victoria 12. Juni 1864 (Letters 2, I, 215 f.).

⁴ Granvilles ovenanf. Brev af 13. Juni.

⁵ Dronning Victoria til Russell 12. Juni 1864 (Letters 2, I, 216 f.) — Mærkeligt nok mener General Grey her, at Kabinettet i de givne Omstændigheder ikke kunde komme til andet Standpunkt (R.A.W., Schl.H. I 98).

⁶ Russell til Dronning Victoria 13. Juni 1864 (Later Correspondence II, 312).

Det engelske Folk vilde aldrig finde sig i, at vi erklærede os mod Danmark, alene fordi det vægrede sig ved at afstaa Land-omraade ud over den Grænse, vi selv havde ment, [smlgn. Forslaget af 28. Maj] indbefattede alt, hvad med Billigelse kunde fordres af det ...

Men Tyskland vil modtage [Forslaget] i Forvisningen om, at det vilde blive i Stand til at opnaa en gunstig Afgørelse¹.

Der er her Mindelser af den Stemning, Brevet fra Brand skabte, men de slog altsaa ikke igennem.

Den grundige Overvejelse, Dronning Victoria havde udtalt Ønske om, blev foretaget paa Kabinetsmødet den 14. Juni. Hendes og Lord Russells Breve blev her læst op, og flere af de andre Ministre erklærede straks, at Russell ikke havde været berettiget til at give de paagældende Meddelelser til Dronningen — de synes forøvrigt at have opfattet hans Promemoria, som mere positiv, end den egentlig var. Selv ønskede Udenrigsministeren at opnaa »en tydelig Erklæring om deres [Kabinetsmedlemmernes] fremtidige Hensigter« angaaende Krig og Fred, men de andre, ogsaa Palmerston, gjorde gældende, »at Tiden endnu ikke var inde til en Afgørelse af Spørgsmaalet«, i hvert Fald ikke saa længe Danskernes Stilling til Problemet om Voldgift var ukendt. Nogle, bl. a. Gladstone, formentede iøvrigt, at man under ingen Omstændigheder skulde yde materiel Hjælp².

¹ Palmerston til Russell 13. Juni 1864 (Russell Papers 15).

² Granville til Dronning Victoria 15. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98), smlgn. Wood til Granville 13. Juni 1864 med Granvilles Bemærkninger (Letters 2, I, 217 f.) og Dronning Victorias Dagbog 16. Juni 1864 (Letters 2, I, 220 f.), der bygger paa Oplysninger fra Gladstone; det er her Dronningen refererer en eventyrlig Udtalelse af ham om, at det »har været Regel aldrig at holde Mode med de tyske befuldmægtigede alene og aldrig at foreslaa andet, end hvad Danskerne vilde lade os sige« — Vi ved imidlertid positivt, at Clarendon havde fort særskilte Forhandlinger med Bernstorff og Apponyi i de sidste Dage af April (Clarendon til Russell 1[?]. Maj 1864 — Russell Papers 26), og senere med Biegeleben og Bernstorff (samme til Dronning Victoria 24. Maj 1864 — R.A.W., Schl.H. I 97), samt at Tyskerne 31. Maj havde været samlede med de Neutrale (Krieger til André 3. Juni 1864 — Hist. Tidsskr. 6. R. V (1894-95) 160*, Sybel: Begründung des Deutschen Reiches III, (Udg. 1913), 249 f.

Nogen Afgørelse blev dog heller ikke naaet ved denne Lejlighed, idet der under Modet ankom et Brev fra Grev Bernstorff, hvori han bebudede et ændret preussisk Grænsetilbud¹. — Et nyt Kabinetssmode blev derpaa afholdt den 15. Juni. Vi ved ikke meget om, hvad der skete, men Dronning Victoria skrev Dagen efter til Granville, at hun havde haft tilfredsstillende Svar fra Gladstone om dets Forløb². Nogen Sejr for Lord Russell har det altsaa næppe været.

Baade Granville og Gladstone mente for Resten, at Palmerston paa Modet den 14. havde skiftet Standpunkt; forstnævnte skrev, »at skønt han nok stadig vil bruge store Ord, er han ganske klar over det taabelige i at gribe til Krig«³. Paa den anden Side siger Clarendon i de samme Dage, at baade Palmerston og Russell er »krigerske — de er frygtelig tirrede af alle Spottegloserne, hjemme og ude, om Englands Fejghed«⁴ ... Hvad skal man tro?

Det sikre er, at Fredsgruppen ikke var ude af Skoven endnu, og dens Mænd vidste det. Bernstorff refererer 17. Juni en Udtalelse af Clarendon om, at »vi« glider ind i Krigen som for ti Aar siden⁵, Dronning Victoria noterer i sin Dagbog 18. Juni, at Lord de Grey »talte med stor« Uro om Faren for Krig, hvis Preussen forkastede, og Danmark modtog en Voldgiftsavgørelse⁶. Wood skrev samme Dag til General Grey: »Hvis Preussen vægrer sig ved Voldgift, kan jeg ikke svare for Følgerne«⁷. Dronningen var dog meget utilbøjelig til, overfor Lord de Grey, »at indrømme, at et Afslag fra Tyskernes Side paa den seneste [Voldgifts]plan« — som hun iøvrigt billigede — »sandsynligvis vilde

¹ Russell til Dronning Victoria 15. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98) og ovenanførte Dagbogsoptegnelse.

² Dronning Victoria til Granville 16. Juni 1864 (Fitzmaurice I, 470).

³ Ovenanførte Brev og Dagbogsoptegnelse, smlgn. Wood til Ch. Grey 15. Juni 1864 (R.A.W. Schl.H. I 98).

⁴ Clarendon til Cowley 18. Juni 1864 (The Paris Embassy during the Second Empire. Edit. by F. A. Wellesley, 267).

⁵ Bernstorffs Depeche i Politik Preussens, V, 235 f.

⁶ R.A.W.

⁷ Samme Sted — Schl.H. I 98.

gøre det nødvendigt at give Flaadehjælp til Danmark¹. Alt var, saadan set, rede. Hertugen af Somerset havde 17. Juni meddelt Russell Lister over de Orlogsskibe, der var sejlklaare, og over dem, »som kunde indtage Kanal-Flaadens Plads, hvis den skulde blive sendt til København². Lord Clarendon forudsaa, at hvis saadant ikke skete, vilde »Offentlighedens Harme være uimodstaaelig³.

Kabinetssmøderne 24. og 25. Juni - Ingen Deltagelse i Krigen om Hertugdømmerne.

Her bragte imidlertid et halvprivat Brev til Russell fra Lord Cowley et ganske nyt Moment ind i Overvejelserne. Den franske Udenrigsminister, Drouyn de Lhuys havde nemlig under Indtryk af de Møder, som samtidig fandt Sted mellem Øst-Magternes Monarker, spurgt den engelske Sendemand: »Hvorfor kan vi ikke komme til en Forstaaelse?⁴; Cowley mente, at Drouyn de Lhuys her talte paa Kejserens Vegne⁵, ellers vilde han ikke have vovet sig saa langt ud.

¹ de Grey til Russell 18. Juni 1864 (Russell Papers 26); Dronningen kunde iøvrigt tænke sig at adspørge Befolkningen, hvis Voldgiftplanen forkastedes (samme til samme 19. Juni ib.) — Det var en mærkbar Nyomvendelse til Tanken om Folkesuverænitet.

² Somerset til Russell 17. Juni 1864 (Russell Papers 27).

³ Clarendon til Dronning Victoria 22. Juni 1864 (R.A.W., Schl. H. I 98), smilgn. Dronningens Dagbog 21. Juni (R.A.W.).

⁴ The Paris Embassy, 268 f.

⁵ Han gjorde det utvivlsomt. Drouyn de Lhuys fortalte senere den danske Gesandt, Moltke-Huitfeldt, at Napoleon III, 20. Juni, havde sendt det engelske Kabinet et personligt Brev med Tilbud om Samarbejde mod passende Kompensationer (Depeche 4. Juli 1864 RA.). Dette Brev omtales ikke direkte i de engelske Dokumenter, men *maaske* er det dette, Russell sigter til, naar han 21. Juni skriver til Palmerston: For some time the Emperor has been waiting for an offer, & as none has come, he states the price himself (Broadlands Papers); det kan imidlertid ogsaa alene være en Slutning, Russell drager af Cowleys Beretning. Episoden synes iøvrigt at have været mere almindelig kendt paa fransk Side se Debidour: Histoire diplomatique de L'Europe 1814—78, II (1891), 267 f.

Russell saa ganske klart, hvad Meningen var, og hvad Forslaget indebar. Napoleon III tilbød Hjælp, men vilde selvsagt forlange noget til Gengæld. Men medens han fire Maaneder tidligere havde haft sine store Betænkeligheder ved »at friste Frankrig til at gøre et Træk mod Rhinen«¹, var han nu i hvert Fald straks paa ingen Maade afvisende og udviklede i et Brev til Palmerston:

Venezias adriatiske Provinser til Italien og et Stykke af Rhin-Grænsen er ikke extravagante Betingelser [for fransk Støtte], og hvis de tyske Magter afviser vort Forslag [om Voldgift], vilde jeg ikke staa stift paa deres Forkastelse².

Palmerston, som under en Samtale med Dronningen samme Dag kun i al Almindelighed havde udbredt sig om Kejser Napoleons politiske Maal³, var i sit Svar til Russell paa ingen Maade uenig med ham, men han mente dog, at »som fremtidig Fare for Belgien og Holland og gennem dem for os vilde en saadan fransk [Land]erhvervelse [ved Rhinen] være skadelig for os«⁴.

De »gamle Mænd« var altsaa i første Omgang paa ingen Maade utilgængelige for Tanken om gennem Indrømmelser at vinde Frankrigs Medvirken i en aktiv Politik, men Piben havde en ganske anden Lyd paa Slottet, efter at Russell i et Brev af 22. Juni overfor Dronningen havde gjort rede for Indholdet af Cowleys Beretning og de Slutninger, han drog af den⁵. Hun følte sig »overordentlig foruroliget«, og frygtede for, at Kejser Napoleon kun vilde lokke England ind i Krigen for at skabe den Situation i Europa, han længe havde stilet imod; hun hævdede iøvrigt, at England nu var berettiget til at trække sig ud

¹ Russell til Palmerston 15. Febr. 1864 (Broadlands Papers).

² Samme til samme 21. Juni 1864 (ib.) — Det var noget lignende, Paget tidligere paa Aaret havde opfordret Clarendon til (Vedel til Quaade 9. Maj 1864 — Danske Mag. 7. R. III (1940) 202 f.).

³ Dronning Victorias Dagbog 21. Juni 1864 (Letters 2, I, 223 f.).

⁴ Palmerston til Russell 21. Juni 1864 (Russell Papers 15).

⁵ Russell til Dronning Victoria 22. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98).

af det hele, efter at Danskerne paa Konferencemødet den 22. Juni havde forkastet Voldgiftsforslaget¹.

Sikker var Lord Russell forøvrigt heller ikke selv i sin Sag. Han havde Dagen før svaret Palmerston, at han vilde foretrække at modtage Kejser Napoleons »Hjælp paa bestemte og godt udtrykte Betingelser frem for at gribe ind og blive skuffet«². Han skrev efter Konferencemødet den 22. til George Grey: »Jeg ser ingen Mulighed for andet end at holde fast ved Freden eller at gaa ind i en stor Krig for Nationaliteterne. Jeg hælder stærkt til det første Alternativ«³. I sit Svar til Dronningen paapeger han nok Vanskelighederne ved ikke at hjælpe Danmark, men ogsaa hvor utilstrækkelig denne Hjælp vil være uden Frankrigs Bistand — og han spørger, hvad Frankrig vil forlange til Genæld⁴. Samtidig havde ogsaa Hertugen af Somersets Indvendinger gjort stærkt Indtryk paa ham; Betragtningen var, at naar Danskerne havde afvist Voldgiftsplanen, skulde England foreløbig intet foretage sig. Russell vilde dog, som han skrev til Palmerston, overveje Sagen endnu engang inden Kabinetets mødet næste Dag, hvor han agtede at udvikle sit Standpunkt⁵.

Paa Kabinetetsmødet den 24. Juni begyndte Lord Russell med at oplæse Brevene fra Cowley og Dronningen og derefter paapegede han de forskellige Muligheder:

- 1 at sende en Flaade til København, som vilde tage Del i Fjendtlighederne.
- 2 at forsøge en Alliance med Frankrig med almindelig Indgriben [som Maal].
- 3 aabent at erklære, at vi ikke vil blande os ind.
- 4 at genoptage tidligere Holdning d. v. s. at holde den østrigske Flaade ude af Østersøen.

¹ Dronning Victoria til Russell 23. Juni 1864 (Letters 2, I, 226 f.). Smlgn. til Palmerston 22. Juni 1864 (ib. 225 f.), til Granville 23. Juni 1864 (Fitzmaurice I, 472 f.), General Grey til Granville samme Dag (ib. 473 f.), til Dronning Victoria 22. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98).

² Russell til Palmerston 22. Juni 1864 (Broadlands Papers).

³ Russell til G. Grey 22. Juni 1864 (Later Correspondence II, 313).

⁴ Samme til Dronning Victoria 23. Juni 1864 (Letters 2, I, 227 f.).

⁵ Russell til Palmerston 23. Juni 1864 (Broadlands Papers).

Russell bemærkede dernæst til de enkelte Punkter, at man maatte regne med franske Kompensationsfordringer, der kunde blive uheldige for England; endvidere, at selv om »vi ikke blandede os i *Krigen*«, var Danmarks Uafhængighed en Sag af Betydning for os og alle«. Han nævnede endelig Muligheden af at opnaa Tilsagn fra Østrig og Preussen om, at de vilde begrænse deres Operationer til Fastlandet og de nærmest liggende Oer og ikke angribe København¹.

Der var mellem Ministrene afgjort Stemning mod at indlade sig i saadanne Forhandlinger med Preussen og ligeledes mod at sende en britisk Flaade til Kattegat, og denne Modvilje skal, efter Sir Charles Wood's Beretning, være vokset under Drøftelsen af Sagen².

Clarendon skrev til Cowley om Hovedpersonernes Holdning: »Palmerston meget fredelig som Følge af, at Krigsstemningen var stærkt afkølet i Overhuset. Jarlen [Russell] kamplysten, men ude af Stand til at bevise, at Krigsforanstaltninger ikke rummede en Fare for England eller var til Nytte for Danmark«³. Endelig sammenfattede Russell selv Resultatet af Mødet saaledes i sin Redegørelse til Dronningen:

Kabinettet . . . var bestemt imod nogen som helst Fjendtligheder nu til Fordel for Danmark; og mod ethvert Forsøg paa at tilvejebringe en Forbindelse med Frankrig mod Østrig og Preussen.

Lord Russell ønskede at genoptage vor tidligere Holdning deri indbefattet Depechen til Lord Bloomfield angaaende den østrigske Flaade — Men nogle⁴ ønskede at følge en helt ny Linje og vise fuldstændig Ligegyldighed for Danmarks Skæbne — Men Fler-

¹ Kilden er her Optegnelser af Gladstone om Mødets Forløb (Gladstone Papers 44753). De er paa sine Steder, navnlig den Del, der gengiver »General discussion«, saa kortfattede — i Virkeligheden drejer det sig om rene Støttenotater — at det ikke er muligt at naa ind til deres nærmere Mening. Men alligevel faar man et paa sine Punkter ganske vist taaget, men levende Øjebliksbillede af et Kabinetsmødes Gang.

² Ch. Wood til Ch. Grey 24. Juni 1864 (Letters 2, I, 228 f.).

³ Clarendon til Cowley 25. Juni 1864 (F.O. 179).

⁴ Gladstone, Granville, Wood og Milner Gibson (Woods ovenanf. Brev).

tallet af Kabinettet var ikke sindet for at antage denne Linje. Drøftelsen blev imidlertid udsat til imorgen¹.

Samtidig forsikrede Sir Charles Wood Dronningen om, at efter hans Mening var »Fredssiden den tungeste«. Og for at give denne end mere Vægt rejste General Grey den næste Dag ind til London fra Windsor med et tidligt Tog for at gøre Dronningens Synsmaader gældende overfor Lord Russell; han vilde selvsagt ogsaa tale med Granville og Wood. For Resten antog han, at Meningerne indenfor Kabinettet maaske ikke var saa forskellige endda².

Og i denne Opfattelse havde han Ret. Kabinetetsmødet den 25. Juni beskæftigede sig aabenbart væsentlig med Udformningen af en Erklæring om, at England foreløbig ikke vilde gribe ind i Krigen. Efter forskellige skriftlige Tilløb fik den følgende endelige Form:

Vi foreslaar ikke at gaa i Krig for Bilæggelsen af den nuværende Strid, saa vidt som den angaar Hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Men hvis Krigen skulde antage en anden Karakter og Københavns Sikkerhed eller Danmarks Eksistens som et uafhængigt Kongerige skulde blive truet, vilde de saaledes ændrede Omstændigheder kræve en ny Afgørelse af Regeringen³.

¹ Russell til Dronning Victoria 24. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98).

² Ch. Grey til Dronning Victoria 25. Juni 1864 (R.A.W., Schl.H. I 98).

³ Kilden er her atter Gladstone Papers 44753 og Russell Papers 27; smilgn. Russell til Dronning Victoria 25. Juni 1864 (Letters 2, I, 228 ff.). — Mellem Gladstones Papirer findes ogsaa et Memorandum, dateret 25. Juni, hvormed han vistnok har villet klare sine egne Tanker. Her fremhæves, at Maalet med Traktaten af 1852 var at bevare Monarkiets Integritet; nu gælder det imidlertid Danmarks Eksistens. *If confined to Zealand the Monarchy can hardly be said to exist, except provisionally.*

Et Skridt, der hindrer Tyskerne i at gaa til København, does *too little* to satisfy the spirit of Treaty of 52.

Hvordan man end ser paa Krigen, maa England, naar det ikke griber ind, anerkende de krigsførendes Rettigheder og undlade Indblanding, saa længe det angaar Hertugdømmernes Skæbne.

Men hvis vi standser en tysk[østrigsk] Flaades Indtrængen i Østersoen,

Det eneste Punkt, angaaende hvilket der synes at have hersket nogen Uenighed, var Spørgsmaalet om, hvorvidt Henvisningen til »Københavns Sikkerhed« skulde medtages! Her stemte Kabinettet: 8 for at bevare den, 7 imod¹.

Den engelske Regerings Politik laa altsaa nu i hvert Fald foreløbig fast. Dronning Victoria var i Lyksalighedens Himmel; General Grey havde ikke længe set hende saa glad²; hun takkede baade Russell og Clarendon for den Maade, paa hvilken de havde ført deres Politik paa Konferencen³. De to Ministres Følelser ved at modtage Takken har formodentlig været noget forskellige ligesom den tabende og sejrende Gruppens indenfor Kabinettet. Vi skal høre mere om dette. Nu stod Regeringens Medlemmer imidlertid fast sammen om den Politik, der var blevet knæsat i Kabinetsskiftet den 25. Juni. Det første Skridt var, at Palmerston og Russell under stor Tilstrømning og aandeløs Opmærksomhed 27. Juni afgav Forklaring om Konferencens Forløb i Parlamentets to Huse⁴. Men hvad mente Offentligheden? Hvad agtede Oppositionen herefter at gøre?

betyder det Indblanding, 1) fordi saadant vilde gøre det muligt for Danskerne atter at gribe til deres Hovedvaaben: Blokaden, 2) fordi de tyske Magter, ogsaa naar de *bona fide* holder sig til Spørgsmaalet om Hertugdømmerne, ikke kan bringe Krigen til Afslutning uden ved Landgang paa Sjælland og Besættelse af København — at standse deres Indtrængen i Østersøen bliver altsaa Indgriben i Krigen.

As regards England

The measure is too much and too little

a *beginning* & not an *ending*

it involves all the liabilities of the war & yet has(?) no promise of securing its termination in a time favourable to the Danes — will compromise our position as to the Prussian threat [om at udstede Kaperbreve].

By abandoning it we do not surrender Denmark to extinction. But may under the treaty of 52 act with Great force against it.

¹ Palmerston, Russell, Argyll, Westbury, Somerset, de Grey, Stanley og Alderley og Sir G. Grey stemte for, Granville, Clarendon, Cardwell, Gibson, Gladstone, Villiers og Wood imod.

² Ch. Grey til Granville 26. Juni 1864 (Granville Papers 31).

³ Dronning Victoria til Clarendon 25. Juni 1864 (Letters 2, I, 231 f.).

⁴ Times 28. Juni 1864; la Tours Depeche 28. Juni (Franske U.M. Angleterre 1864, 730).

Stemningen i Offentligheden - Parlamentsslaget i Juli 1864.

Gang paa Gang havde engelske Ministre og Politikere i Skrift og Tale givet Udtryk for den Opfattelse, at Stemningen i Landet saa aldeles afgjort var for Danmark, og at det navnlig vilde være umuligt at holde igen, hvis den østrigske Eskadre virkelig gik Skagen rundt. Der havde været Glæde baade over Udfaldet af Kampen paa Dybbøl den 28. Marts¹ og navnlig over Træfningen ved Helgoland². Alligevel skrev Lord Clarendon til Dronningen, 25. Juni, at han havde talt med Folk, som var i Stand til at skønne, og alle mente at Fredsstemningen var vokset; en Flaadesendelse til Østersøen vilde blive opfattet som »et Varsel om Krig«³. En Folkestemning er imidlertid noget af det mest uhaandgribelige at have med at gøre, og Enkeltmands-udtalelser er her farlige at bygge paa. Visse Holdepunkter faar man vistnok dog ved at følge Pressen.

Der er ingen Tvivl om, at de førende engelske Blade i Efteraaret 1863 var helt paa den danske Side; »Morning Post« siger det (9. Oktober 1863) rent ud. »The Times«, hvis Indflydelse i høj Grad beroede paa, at de ledende Artikler blev skrevet med det rigtige Sideblik til den offentlige Menings Vindfløj og i fast Forvisning om Læsernes korte Hukommelse, anslaaer imidlertid fra 1. December en noget anden Tone; det hedder saaledes, at Forudsætningerne for London-Traktaten — betyder vel »Aftalerne fra 1851—52« — maa ske Fyldest. »Morning Post« kommer først lidt senere med, men finder det 28. Januar underligt, at Britannia »hvæsser sin Trefork«. »The Times« gør 9. Januar 1864 rigtigt opmærksom paa Forskellen mellem »Sympati og Indblanding«⁴. Efter Krigens Udbrud er det gennemgaaende Stand-

¹ Delane til Dasent 28. Marts 1864 (Dasent II, 100).

² Krieger til Monrad 11. Maj 1864 (Danske Mag. 7. R. III 206).

³ Lord Clarendon til Dronning Victoria 25. Juni 1864 (R.A.W., Schl. H. I 98), til Reeve 24. og 26. Juni 1864 (Life and Correspondence af Henry Reeve II (1898), 106—07), smlgn. Wood til Ch. Grey 27. Juni 1864 (R.A.W., Schl. H. I 98).

⁴ Palmerston beklagede sig i Brev til Redaktøren, Delane af samme

punkt i Pressen, at England skal holde sig klar af Fjendtlighederne.

Der kom Tilkendegivelser til Gunst for Danmark fra Moder i Glasgow, Newcastle og Hull i Foraarets Løb; de to sidstnævnte Steder udtalte Forsamlingen sig virkelig for at yde materiel Hjælp¹. Det er vanskeligt at sige, hvor meget det betød. Vi hører i den første Uge af Maj fra forskellig Side om stærk Stigning af den tysk-fjendtlige Stemning², der stadig herskede; »The Times«s Artikler fra de samme Dage³ svarer ganske hertil, og i Underhuset paatalte Lord Robert Cecil 6. Maj skarpt Sir Harry Verneys Forsøg paa gennem sine Forespørgsler at skabe Indtryk af, at der var et tysk Parti i Parlamentet⁴. Det var imidlertid kun en Krusning paa Overfladen; 9. Maj er »The Times«s Lederartikel atter inde i den kendte Skure om Ønskeligheden af at bevare Freden. Cobden kom i sin Underhustale den 5. Juli med en ganske interessant Oplysning:

Jeg tror, at de Medlemmer af dette Hus, der repræsenterer Landets store Interesser, der kommer fra de store Midtpunkter for Minedrift, Industri, Handel, Skibsfart og Landbrug utvivlsomt er i stadig, ja, man kan næsten sige mesmerisk Forbindelse med den mere intelligente Del af deres Vælgere, har følt en uset Magt, der indprentede dem Nødvendigheden af at undgaa Krig⁵.

Dette staar i mærkelig Modsætning til Henry Brands tidligere gengivne Skøn fra 10. Juni. Men det er sikkert rigtigt.

Dag over Artiklens »Tyske Tone« (Dasent II, 105 f.). Ejendommeligt nok skriver Delane selv til Dasent 6. Januar: we can't afford to retract and talk of moral „force“ this time (ib. 94 f.). Smlgn. nyt Brev af 7. Jan. 1864 (ib. 96). Anden Indflydelse eller andre Hensyn maa altsaa have gjort sig gældende.

¹ »Berlingske Tidende« 31 Marts (Aften), 6. April (Morgen) og 30. April 1864 (Aften).

² Vitzthum v. Eckstädt II, 320, 330; Beust: Aus drei Viertel-Jahrhundert I (1887), 380.

³ 3., 4. og 5. Maj 1864.

⁴ Hansard 175 III, Sp. 165 f.

⁵ Hansard 176 III, Sp. 836.

Og Sammenhængen har altsaa været, at den dansk-venlige Stemning skyldtes Englændernes i Kødet baarne Sympati for den svagere Part¹, medens alle Erhvervsinteresser talte mod Deltagelse i Krigen² — og sejrede.

Det var denne Holdning fra Offentlighedens Side, Oppositionen maatte regne med, og stadig indbød den ikke til at forsøge Ministerstorm paa det danske Spørgsmaal. Disraeli undgik 19. April en Afstemning, der vilde være blevet til et Mistillidsvotum, under en Debat, som Bernal Osborne havde rejst; han foreslog Overgang til Dagsordenen³. Umiddelbart efter begyndte London-Konferencen, og under denne var den officielle konservative Parole, at Stillingen ikke maatte vanskeliggøres for Regeringen⁴. Disraeli holdt sig denne i saadan Grad efterrettelig, at Lord Derby blev hange for, at hans Fredsstræben kunde føre ham ind i uoverlagte Forbindelser med de tyske Diplomater⁵. En Politiker som FitzGerald var nok rede til at tage en parlamentarisk Kamp op i Underhuset om den dansk-tyske Konflikt, men Krieger mener, at hans Motiver var noget personlige⁶. Det svirrede dog stadig med Rygter; 14. Juni bragte »The Times« en Meddelelse om, at Oppositionen nu var rede til Angreb, og at dens Førere allerede fordelte Ministerposterne imellem sig. Regeringen sad imidlertid uanfægtet Maaneden ud, men efter at Konferencen var brudt sammen, sagde de Konservative, som Lord Robert Cecil længe havde gjort: Nu eller aldrig⁷. Og skønt de efter Lord Clarendons Mening var inderligt skuffede over den Modtagelse, Palmerstons og Russells Erklæringer, den 27. Juni,

¹ George Orwell: *The English People* (1947) 14 f.

² Smlgn. Krieger til Vedel 3. Maj 1864 (*Danske Mag.* 7. R. III, 191).

³ Hansard 174 III, Sp. 1292 flg. navnlig 1360 og flg.

⁴ Smlgn. Kriegers Dagbøger III, 159 f.

⁵ Buckle: *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield* IV (1916), 344; smlgn. Kriegers Dagbøger III, 140 f.

⁶ Kriegers Dagbøger III 140 f. Han bemærker, at FitzGerald var ved at gaa fallit og derfor ønskede en Ministerpost (Krieger til Vedel 20. Maj 1864, *Danske Mag.* 7. R. III, 219).

⁷ Smlgn. Kriegers Dagbøger III, 157.

havde faaet i begge Huse¹, besluttede de endelig at indbringe Forslag om Mistillidsvotum.

Vi ser, hvordan Ministrene forberedte Forsvaret. Palmerston opfordrede 28. Juni Gladstone til straks at svare Disraeli i Underhuset², og Skatkammerkansleren rustede sig til Holmgangen ved at bede Udenrigsministeren om Materiale³. Han forstod iøvrigt godt, at Hensyn maatte tages til den dansk-venlige Stemning; Flertallet i Huset og Folket sympatiserede med Danmark⁴.

Forhandlingerne begyndte Mandag den 4. Juli. »The Times« skrev i den Anledning: »Begge Underhusets Partier tvivler, mærkeligt nok, om et heldigt Udfald«. Spændingen var altsaa stor; allerede Kl. 8 om Morgenens begyndte de, der havde faaet Adgangskort til Members Gallery i Følge »Globe« at stille op i Rad og Række ved Indgangen. Debatten, der først afsluttedes den 8., gav Lejlighed til Udfoldelse af stor parlamentarisk Veltalenhed, men den bragte ikke noget nyt og var sagligt set ikke paa noget højt Plan. Talerne benyttede sig rigeligt og ikke alt for samvittighedsfuldt af Udpluk fra de forelagte Blaabøger, hvad der medførte gensidige Beskyldninger for uærlig Citering — i mere eller mindre direkte Vendinger; efter en temmelig bevæget Scene den 7. Juni maatte Gladstone næste Dag gøre Undskyldning for Brug af Udtrykket: »forfalsket«⁵.

Det Resolutionsforslag, Disraeli og Lord Malmesbury forelagde, henholdsvis i Under- og Overhuset, udtalte Beklagelse af, at samtidig med at Regeringen ikke havde formaaet at opretholde »Danmarks Integritet og Uafhængighed«, havde den med sin Politik »forringet [Englands] berettigede Indflydelse i Europas Raad og dermed svækket Garantierne for Freden«.

¹ Clarendon til Dronning Victoria 27. Juni 1864 (R.A.W., Schl. H. I 98).

² Guedalla: Palmerston and Gladstone, 289.

³ Gladstone til Russell 1. Juli 1864 (Russell Papers 80), Russells Svar 2. Juli 1864 (Gladstone Papers 44292); Gladstones egne Overvejelser kendes fra et udateret Memorandum, der hører herhen (Gladstone Papers 44753).

⁴ Guedalla l. c. 290. Russell raadede til det samme 4. Juli 1864 (Gladstone Papers 44292).

⁵ Hansard 176 III, Sp. 1003 ff., 1196 f.

Gladstone erklærede straks, at dette ikke betød andet end: »Skrub ud af jeres Stilling og lad os komme til«¹; og da Lord Stanley senere forsikrede, at det ikke drejede sig om en Krigs-resolution, og at den kun udtalte: »I har forkvaklet disse udenrigske Forhandlinger fra først til sidst«², fik Regeringen egentlig Ret. Udfaldet var imidlertid usikkert til det yderste Øjeblik³, fordi ingen vidste, hvordan de irske Medlemmers Stemmer vilde fordele sig; de blev nemlig afgivet ud fra helt andre Hensyn end dem, der angik Krig og Fred⁴. Da Resultatet endelig blev bekendt — 296 for og 314 mod Resolutionen — foranledigede det Scener, som man ikke havde set dem siden Valgreformkampen. »Mænd hoppede paa Gulvet og Bænkene, svingede deres Hatte og Lommetørklæder, raabte Hurra og jublede«⁵. Udenfor var Westminster Hall fuld af Folk, der »hyldede Palmerston hjærtelig«⁶, da han forlod Parlamentsbygningen; Lord Cowley fortalte, at han »bogstaveligt blev baaret til Vognen af Mængden og lagt i sin Ladys Arme«⁷.

Det var en afgjort parlamentarisk Sejr for den siddende Regering og en umaadelig Beroligelse for Dronningen; hun følte, at hendes afdøde »Elskede har velsignet og vejledet mig, og at *han* vedblivende arbejder for os alle«⁸. Ministrenes personlige Følelser var vel noget forskellige. Russell skrev lidt senere til Palmerston:

Jeg tror stadig, at med et mindre frygtsomt Kabinet kunde vi være blevet i Stand til at skræmme Østrig fra den danske

¹ Hansard 176 III, Sp. 772 f.

² ib. 816.

³ Clarendon til Cowley, Hammond til Cowley 9. Juli 1864 (Cowley Papers 179, 191).

⁴ Af 511 tilstedeværende Underhusmedlemmer for De Forenede Kongeriger stemte 223 for og 288 mod Resolutionen (Regeringsflertal paa 65); af 96 Medlemmer for Irland stemte 73 for og 26 mod Resolutionen (Oppositionsflertal paa 47).

⁵ Layard til Cowley 9. Juli 1864 (Cowley Papers 145).

⁶ Hammonds ovenanf. Brev.

⁷ Cowley til Elliot 12. Juli 1864 (Cowley Papers 231).

⁸ Dronning Victoria til Kong Leopold 30. Juni 1864 (Letters 2, I, 232 f.).

Krig — og vist, at vi formaaede *pacis imponere morem*¹ — Men nogen Risiko rummede det, og den Linje, der blev fulgt, var forsvarelig, skønt ikke saa glimrende, som vi kunde have ønsket².

Palmerston svarede: »Vor almindelige Behandling af Sagerne er blevet billiget af Landet og særlig vor Ledelse af Udenrigspolitikken«. Men han tilføjer, at han og Russell ikke havde været stillede som Pitt; i saa Fald kunde de have faaet deres Vilje. Men der var for mange dygtige Mænd paa de forskellige Ministerposter, der først og fremmest tænkte paa deres Opgaver og havde deres egne Meninger³. Det var rigtigt, men hertil kom ogsaa noget andet. Lord Palmerston gik paa dette Tidspunkt i sit firsindstyvende Aar; kun nu og da (som f. Eks. 1. Maj 1864) havde han den gamle Kraft til at sætte sin Vilje igennem overfor et tvivlende og nølende Kabinet⁴. Og derfor blev den engelske Politik aldrig fast i det dansk-tyske Spørgsmaal.

Tilbageblik og Udsyn.

Lord Granville skrev engang i Begyndelsen af Maj til John Russell: »En betydelig Del af Kabinettet har hele Tiden ønsket at bevare fuldkommen Frihed til at handle, hvordan og hvor vi vil«⁵. Det var den, der havde sejret, og Resultatet var blevet, at England overhovedet ikke handlede; den 29. Juli svarede

¹ tvinge Freden igennem — et lidt lempet Citat fra Æneiden.

² Russell til Palmerston 8. Sept. 1864 (Broadlands Papers).

³ Palmerston til Russell 11. Sept. 1864 (Ashley II, 257) — Det er altid orkesløst at gruble over, hvad der kunde være sket, men undertiden trænger Tankerne herom sig alligevel uafværgeligt paa. I Foraaret og Forsommeren 1859, inden Dannelsen af det Ministerium, hvis Gerninger i 1863 og 1864 vi her har beskæftiget os med, og da de forskellige Grupper endnu stod stærkt splittede, henvendte Disraeli sig til Palmerston med Forslag om, at han og hans trofaste mellem Whiggenne skulde danne Regering sammen med Lord Derbys Konservative. Palmerston sagde Nej, og de Liberale fandt sammen paany. Men hvor ganske anderledes stærkt vilde en Kombination, som den foreslaaede, have staaet overfor Løsningen af de forskellige ydrepolitiske Spørgsmaal. (Smlgn. Buckle IV, 237).

⁴ Granville til Russell 5. Maj 1864 (Letters 2, I, 182).

⁵ Granville til Russell 6. Maj 1864 (Letters 2.-I. 182).

Lord Palmerston paa en Forespørgsel af Sir Harry Verney i Underhuset: »Det er ikke Hendes Majestæts Regerings Hensigt frem efter at blande sig i Sagen« med Hertugdømmerne¹. Hvordan Udviklingen var naaet saa vidt, har den nu afsluttede Fremstilling skullet vise. Nogen Dom om den engelske Politik kan og skal ikke fældes her, men naar vi overskuer Begivenhedernes Gang, kan det ikke andet end fremkalde Undren over det evige Frem og Tilbage i Kabinettets Drøftelser, Usikkerheden angaaende de enkelte Ministres Opfattelse og de tilbagevendende Misforstaaelser angaaende de Beslutninger, der var fattede eller ikke fattede; noget forklares her ved de løse Former under hvilke Kabinetsdrøftelserne dengang foregik, men alligevel er der tilstrækkeligt at undres over.

Angaaende disse Brydninger er der sagt nok i det foregaaende, men til virkelig Forstaaelse af Ministeriet Palmerstons Politik er et lidt mere almindeligt Tilbageblik nødvendigt.

Den engelske Regering folte sig aldrig bundet af folkeretslige Garantier, hverken dem, som London-Traktaten indeholdt, eller af de gamle fra 1720. Den mente ikke at have nogen umiddelbar Interesse i Spørgsmaalet om Hertugdømmerne; det hørte ikke til de store i Datidens mellemstatslige Spil. Engelske Politikere var ligesom Pressen nok opmærksomme paa, at de tyske Stater var ude efter Erhvervelsen af Havne. Lord Palmerston forstod det ogsaa, men udtalte i sin Erklæring af 23. Juli 1863, at selv om disse Bestræbelser »lykkedes, vilde de ikke virkeliggøre *deres* Forventninger, som arbejdede herfor«². Det var umuligt dengang at regne med den tyske Flaadebygning, som først kom til Udfoldelse en Menneskealder senere. Hvad der omkring 1860 foruroligede de engelske Statsledere var Forholdet til Frankrig — mærkværdigt nok, da Ønsket om god Forstaaelse med England var et af de faa faste Punkter i Napoleon III's politiske System. Der kunde komme Kurrer paa Traaden mellem Paris og London; Kejseren var højst fortørnet siden November 1863, da Lord Russell havde vendt sig saa bestemt mod hans Kongres-

¹ Hansard 176 III, Sp. 2188—89.

² Hansard 172 III, Sp. 1252.

plan, men saa snart det dansk-tyske Spørgsmaal ikke længere spillede nogen storpolitisk Rolle, var der atter fra fransk Side Onske om at naa til Forstaaelse med England »paa alle Punkter«¹.

Den afgørende Betragtning i London var imidlertid, at De Forenede Kongeriger ikke med nogen Virkning kunde føre Krig mod de tyske Magter uden i Forbindelse med Frankrig, og den kejserlige Regering var ikke rede til at deltage i en saadan Aktion uden Sikkerhed for at opnaa »Kompensationer«; og dér havde Englænderne deres store Betænkeligheder. Det er iøvrigt et Spørgsmaal, om selv begge Vest-Magterne vilde have været de tyske Stater og Østrig militært voksne². Men Sagen laa alligevel knapt saa enkelt. Det blev fremhævet med stor Styrke af Lord (Earl) Grey i Overhuset, at Østrig aldrig vilde have vovet af gaa i Krig, hvis Wien-Regeringen klart havde forstaaet, at det betød Sammenstød med engelske Styrker; der var alt for farlig Gæring i Ungarn og Venezia, som i saa Fald kunde have antaget aktive Former³. Palmerston og Russell mente i Grunden det samme⁴. Men det er aldeles uoverskueligt, hvordan Udviklingen i Tyskland vilde have formet sig, hvis Østrig virkelig var sprunget fra. Og ingen af disse Spekulationer havde nogen Betydning, efter at Fjendtlighederne først var begyndt, og de tyske Hære havde besat Halvøen. Det var umuligt for England at fordrive dem derfra.

Overfor denne Argumentation kunde Oppositionen egentlig ikke anføre noget. Hvad dens Ordførere faldt tilbage paa var Anklager mod Regeringen for, at Udenrigsministeriet havde anvendt Trusler overfor de tyske Magter uden at have Evne eller Vilje til at lade Handling følge Ordene, og derved var Englands Anseelse og Indflydelse i mellemstatsligt Samkvem blevet sat over Styr. Endvidere: at der ikke blot evindeligt var

¹ Russell til Cowley (privat) 16. Juli 1864 (Cowley Papers 200).

² Lord Malmesbury henviste med Rette til den Overlegenhed, de preussiske Bagladevaaben gav den anden Part (Memoirs of an Ex-Minister II (1884), 319).

³ Hansard 174 III, Sp. 748 ff.

⁴ Notat af Palmerston 24. Jan. 1864 (Russell Papers), Russells ovencit. Brev af 8. Sept. 1864.

blevet givet den danske Regering Raad, men i Virkeligheden ogsaa Løfter om Hjælp. Det sidste benægtede Ministrene paa det bestemteste, og i Hovedsagen havde de Ret, selv om det nok er muligt at finde Tilfælde, hvor de valgte Udtryk ikke var uangribelige¹. Men Sagen er ikke afgjort, selv om Benægtelserne saadan set var rigtige. Lord Chelmsford udtalte 8. Juli 1864 i Overhuset:

Det er sandt, at Regeringen maaske ikke har givet noget direkte Løfte om materiel Støtte, men rummer de Afsnit [af Blaa-bogen], jeg har citeret ikke implicite et kraftigt Løfte! Skønt den ædle Lords [Russell's] Erklæring derfor maaske er bogstavelig sand, vil jeg tillade mig at spørge enhver hæderlig Mand, om den er sand i en dybere Mening?²

Det var »Puddelens Kærne«. Spørgsmaalet havde allerede været fremme under Ministrenes Drøftelser i Januar³, og John Russell forstod det godt. Han havde saa tidligt som Oktober 1863 skrevet til Dronningen: Hvis Danmark gør Indrømmelser, kan Faren afværges. »Men Danmark lader sig kun formaa til at gøre dem i Tillid til, at saafremt dets Tilværelse virkelig skulde komme i Fare, vilde England være der som dets Ven«⁴. At Liberalismen her havde syndet mod Danmark blev en Trosætning indenfor engelske Højrekredse i den følgende Tid. Sir Augustus Paget udtalte i 1869 til Hall en Fordømmelsesdom over den Politik, hans Regering havde ført⁵, og Traditionen holdt sig ned til dette Aarhundrede⁶.

Noget helt andet er, hvor meget disse halve Løfter og Antydninger har betydet for de danske Regeringer. Egentlig spillede

¹ Paget sagde f. Eks. engang saaledes: by adopting the suggestion of H.M.G. . . . they [the Danish Government] might appeal with Confidence to the Powers of Europe to support against exaggerated and unjustifiable pretensions (Depeche 14. Aug. 1860).

² Hansard 176 III, Sp. 1145.

³ se ovenf. S. 35.

⁴ Russell til Dronning Victoria 9. Okt. 1863 (Letters 2, I, 112).

⁵ Hall til Hamilton 1. Aug. 1869 (Ur Henning Hamiltons Brefsamling II (1914), 203 f.).

⁶ Se Erik Møller: Britisk Politik (1916), 104, 105 f.

de vistnok paa, at de neutrale Magter i sidste Omgang ikke vilde tillade Danmarks Tilintetgørelse. Og derfor gik navnlig Monrad saa langt, som han gik.

Oppositionens Mistillidsvotum under Parlamentsdebatten i Juli havde, som nævnt, gjort gældende, at Regeringen med sine tomme Trusler havde forringet Englands berettigede Indflydelse i mellemstatslige Forhold. Lord Palmerston benægtede rent ud Fakta; Englands Indflydelse var ikke blevet forringet. Gladstone og Granville sagde det samme, Lord Clarendon ogsaa, skønt han dog havde vidst bedre Besked, den Gang han gik ind i Regeringen¹. Hertugen af Argyll erklærede: »Vi skammer os ikke over noget, vi har sagt eller gjort»². — En god Samvittighed giver Fred i Sindet, men ganske uden Betydning er det ikke i Sammenhæng med offentlige Forhold, hvad andre mener. Den bayerske Sendemand ved Forbundsdagen, v. d. Pforten, kom en Dag af Vanvare til at sige til den engelske Gesandt, at han saa paa Lord Russells Depecher som Makulatur³. Det var altsaa den Opfattelse, den engelske Politik havde skabt i Tyskland. Den havde for Resten intet Steds højnet Landets Anseelse.

Alt i alt er det forbavsende, hvor forskelligt Indtryk, de samme Begivenheder kan fremkalde. Gladstone mente saaledes, at det var en ærefuld Linje, Regeringen havde fulgt.

Og jeg tror, at Nationernes Interessefællesskab begynder at blive anerkendt. At den civiliserede Verdens Kollektivkræfter skulde blive organiserede med dette Formaal er en af de bedste Garantier for Freden⁴.

¹ Hansard 176 III, Sp. 1281, 775 f., 1189, 1132 f.. — Dronning Victoria noterer i sin Dagbog 24. April: [Lord Clarendon] condemned in the strongest terms the muddling, blustering & yet weak policy pursued of late by the Gov^t which has sadly lowered the prestige of this country (R.A.W.).

² ib. 1109.

³ Alex. Malet: *The Overthrow of the German Confederation by Bismarck* (1870) 15*. — Den hannoveranske Ministerpræsident Grev Platen sagde det samme til den franske Gesandt under lidt mere urbane Former (Reiset: Souvenirs (1903), III, 338).

⁴ Hansard 176 III, Sp. 768.

Det er, hvad Verden, snart et Aarhundrede senere, endnu venter paa. Cobden holdt sig derimod mere paa det jævne, da han spurgte: »Hvorfor plage os selv med denne Fastlandspolitik? Og W. E. Foster tilraadede »ikke-Indblandings-Principet«. De Ord var der Fremtid i; og der er noget af Historiens spøgefulde Ironi over den Kendsgerning, at det blev Lord Robert Cecil, der den 5. Juli 1864 direkte svarede Cobden i Underhuset¹, der senere, som Marquis af Salisbury, kom til at virkeliggøre den Isolationspolitik, der i nogen Maade svarede til Cobdens og Fosters Ideal.

Imidlertid var det kun godt med Stor-Britanniens »glimrende Ensomhed« til en Tid. Lidt efter Aarhundredskiftet begyndte den at blive uhyggelig, og da Lord Salisbury var lagt i Mulde, fandt engelsk Diplomati nye Veje tilbage til Fastlandet og Ligevægtpolitiken. Og om den enedes Flertallet af de to store Partier nu engang igen.

Summary.

The Cabinet did not exercise any tangible influence upon the policy of the Palmerston Government in the Dano-German conflict till late in the year 1863; perhaps they did not even deal with the question till then. The Prime minister and the Foreign Secretary so far had staked out their line of conduct of the government.

The policy of Lord John Russell who took over the Foreign Office in 1859 had never been consistent. But as soon as the Cabinet got their hands in, the conflicting opinions of the ministers also made themselves felt in the conduct of these affairs; however, the attitude of the ministers was still decidedly pro-Danish in the autumn of 1863. Only the Queen all along stuck to her pronouncedly German proclivities.

The Danish problem did not come to the forefront in European politics till after the death of King Frederic VII (November 15.), when the Augustenburg pretender entered the stage. It was now a question of upholding the London-Treaty of 1852. Lord Palmerston and Lord Russell went in for the defence of the order of succession to the Crown of Denmark then established, while the

¹ Hansard 176 III, Sp. 838, 858 og 842 ff.

Queen had been taught by Prince Albert that the said treaty did injustice to the Duchies. The controversy, however, came out into the open when, at the beginning of December, Lord Wodehouse was sent to Copenhagen to felicitate King Christian IX on his accession to the throne, but at the same time to press upon him and the Danish Government the repeal of the new Constitution of November 18. 1863 as demanded by the German Powers. A majority of the ministers thought and the Queen heartily agreed with them, that Wodehouse was instructed to hold different language as against the Germans and the Danes, and the wording of the documents in question was altered accordingly.

Here for the first time, the Cabinet really made their influence felt in these proceedings. When new-years-day dawned, it had obviously become a question of peace and war, and of course the English Government now strove to prevent the outbreak of hostilities, but in this case not even the Prime minister and the Foreign Secretary looked eye to eye. Lord Russell wrote on January 2.: "I am like you for standing by the Treaty, but I think to get it without war & without flying in the face of all we have said in Italy." At a Cabinet-meeting the question put by the Foreign Secretary was whether an English fleet in certain circumstances should proceed to the Baltic, but the general trend of opinion went against such decisive action.

In the course of the following month Lord Johns attitude towards the German Powers hardened. But he was hampered in his activity by the political passivity of France, and a Cabinet-meeting on January 12. showed that the ministers were positively disinclined to lend any material assistance to Denmark. Meanwhile the Austro-Prussian ultimatum of January 16. made it clear that an armed collision was almost inevitable. Lord Russell did his level best to stave off the evil day, but his endeavours were of no avail. Like Lord Palmerston he now felt more inclined to active intervention, and Lord Westbury (Lord Chancellor) was almost more pronouncedly in favour of such an action; however, in a Cabinet-meeting on January 29. the majority decided to follow a different line, and for all practical purposes it was resolved that Great Britain should "make such naval & military preparations as may enable her to assume the attitude of armed mediation or of assistance to Denmark."

Thus it was no more Lord Palmerston and Lord Russell who decided the policy of the Government. The majority of the Cabinet had taken the lead.

When the ministers chose to wait and see the reason also was that Parliament was going to assemble on February 4. But this did not imply any imminent danger to the Government. The debates on the address took such a turn that general Ch. Grey, the private Secretary of the Queen, was quite right in writing that "the whole tone of the debate" proved that England was "not prepared to go to war for Denmark."

During the next weeks the campaign on the Danish peninsula had run its course, but about February 20. it was realized that an Austrian squadron was going to operate also in Northern waters, and in these circumstances the Channel-Fleet was recalled from the coast of Portugal. However, the "Activists" of the Government had construed this decision to the effect that the men of war after a short call in English harbours were to proceed to Copenhagen. But at a Cabinet-meeting, February 24. the other ministers demurred and denied ever to have approved of such a decision; so in the end Lord Russell had to submit to necessity and beat his retreat with a letter to the Queen in which he explains: "It was generally agreed in the Cabinet that the case not arising there is no question of sending the Channel Fleet to the Baltic at present."

In spite of all this the English Cabinet had not heard the last word of the Austrian squadron. At the end of April captain Tegetoffs frigates had reached the Channel. On April 30. Lord Russell once more, in a Cabinet-meeting, proposed to send the Channel-Fleet to the Baltic and met with the same refusal. He yielded reluctantly, but this time Lord Palmerston would not put up with the decision of the majority. Paralyzed by his gout he on Sunday (1. of May) sent for the Austrian ambassador, Count Apponyi and made his wellknown personal declaration to him. The important fact, however, is that the Cabinet on the following day submitted to the *fait accompli* thus created. — The Queen was in a rage, but could not effect anything without the assistance of the peace-group in the Cabinet.

For once Lord Palmerston had brought his old authority to bear on his dissenting colleagues.

At this time a conference of the signatories of the London-Treaty had been convened in Downing Street, but from the beginning the very threat had been scrapped, and the integrity of the Danish monarchy given up; Lord Russell now aimed at a partition of Slesvig. This suggestion was accepted by all the ministers and warmly approved by the Queen. But when the Foreign Secretary made his actual proposals to the conference

(May 28.) the belligerents objected to his line of partition, and Napoleon III positively declined to accept it, because it meant the inclusion of a comparatively large German population into the Danish state. Consequently Lord Russell tried to find a solution through some form of arbitration, but here the Cabinet once more differed as regards the attitude to be adopted by Great Britain in case the German Powers should decline to bow to the decision of the arbiter. The question was discussed at Cabinet-meetings on June 11, 14, and 15., but no agreement was arrived at.

At this juncture quite a new vista opened up to the warlike section of Cabinet. Alarmed by the Eastern Powers drawing closer together through various meetings of their sovereigns Napoleon III, through his foreign minister, sounded the British Government regarding the reestablishment of an intimate entente between Paris and London; the Danish minister at Paris even reported that the Emperor himself had written a personal letter. Lord Russell instantly realized what this meant; there was now a possibility of close collaboration with France, but also that the Emperor in such case would ask for territorial compensations somewhere. It is, however, remarkable that Lord Russell was not now wholly averse to these suggestions. He wrote to the prime-minister on June 21: "The Adriatic provinces of Venetia for Italy & a bit of the Rhine-frontier are not extravagant terms, & if the German Powers refuse our proposal, I should not be obstinate in rejecting them." Lord Palmerston more clearly saw the dangers which might result from such a line of conduct, but even he did not absolutely decline while the Queen of course was very alarmed.

However the French advances proved abortive. Lord Russell himself grew doubtful about them, and after some wranglings the Cabinet (June 25.) decided once more on a policy of wait and see: "We do not propose to engage in a war for the settlement of the present dispute so far as the Duchies of H & S are concerned.

But if the war should attain another character & the safety of Copenhagen [or] the existence of Denmark as an independent Kingdom be menaced such a change of aim[?] would require a fresh decision of the Government."

The attitude of the Cabinet had now been clearly set forth, and this policy was approved by the House of Commons on July 8.